

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

OKRESU
NOVÝ JIČÍN

SVAZEK 3

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah 3. svazku:

	Strana
Miloslav Baláš: Zamyšlení nad pětasedmdesátkou Františka Horečky	1
František Horečka: Nejstarší slavnost v kraji — Hukvaldy 1822	5
Jaroslav Nehýbl: Výskyt zbojnických písní na Novojičínsku	6
P. Bartoš: Moravský lidový dřevořez	11
Jaroslav Král: Nález středověké keramiky v Bernarticích, okres Nový Jičín v r. 1911	17
E. Hanzelka: Zmizelé památky na Kotouči	20
S. Mydlářčik: Novojičínská plemenná kniha kravařského skotu	23
Ludvík Novák: Kobzol, výklad slova	27
Miloslav Baláš: Ilustrátorské začátky malíře A. Zábranského	32
	Drobné zprávy 35
A. Turek: Zaniklá ves Hundorf	
A. Zbavitel: Frenštátský odboj pro české obce	
E. Hanzelka: Starý špýchar v Bartošovicích	
A. Gregor: Od čeho povstal místní název Vlkovice	
	Výklad názvu obce Dobešova
	Místní název Loučky u Oder
	Původ jména Tošovic
	Oslavy — Nový Jičín 1969
	Kronika 43
	Alois Zbavitel osmdesátníkem
	Čestné občanství předsedovi federální vlády ing. Černíkovi
	a předsedovi ÚV NF Evženu Erbanovi
	Ceny města Nového Jičína
	Symposium k městským památkovým rezervacím
	Nový Jičín a Štramberk
	Výstava Albína Poláška
	Marie Parmová-Kněžková vystavovala
	MUDr. Gustav Chladil šedesátiletý
	MUDr. Karel Pavlis se dožil padesáti let
	Za Aloisem Holubem
	Literatura 47
	Čeněk Sovák: Z dějin klobouků
	Dr. Sigmund Freud — památník Příbor
	Oderské vrchy — Vlastivědný zpravodaj
	Nový Jičín — plán města
	Dvě regionální publikace

Zamyšlení nad pětasedmdesátkou Františka Horečky

Miloslav Baláš

Třetí pětadvacítka — to je zřejmě věk už náležitěho nároku na odpočinek. To je čas, který pro mnohého znamená resignaci a ohlížení za sebe a v němž se člověk zamýšlí nad svým životem a dílem, bere pomalu olůvko a dává se do účtování a pomalu obrací list za listem kroniky svého údělu.

Ale ne tak u našeho frenštátského spisovatele. U Františka Horečky nemůže tomu ani tak být, protože podradhošťský básník a romanopisec — i když se narodil před těmi pětasedmdesáti lety 25. března 1894 — je ještě hodně dalek toho, aby se oddal pohodlnému odpočinku a uzavřel už docela své dílo.

Františku Horečkovi to nedá povaha. Nevydal přece ze sebe ještě všechno, má pořád ještě co říci, má před sebou přece rozepsaný román, který z gruntu předělává na osnově staršího díla, má před sebou také knížku vzpomínek, kterou, věříme, že napíše brzy, a knížky pro děti, třeba pohádky, které dovede tak mile a svěže vypravovat, že četba v nich je i pro dospělého potěchou.

Prozrazujeme tedy rádi, že František Horečka ještě nezahálí. Naopak, pracuje pilně v tom svém útulném frenštátském tusculu, odkud je tak kouzelný výhled na Radhošť a na Javorníky. Zdálo by se, že literární práce nutí ho uzavřít se do samoty. Ale byli bychom mu neprávem, kdybychom tvrdili, že spisovatel Horečka žije procul negotiis, v ústraní ducha vzdálen veřejného života. I při své literární činnosti zúčastňuje se ještě pilně kulturního ruchu. Lze ho vidat pravidelně na schůzích ostravské pobočky Svazu českých spisovatelů, lze ho vidat také na redakčních besedách v okrese, na poradách literárních pracovníků a na okresních kulturních konferencích, vždy soustředěně sledujícího průběh schůze či besedy a přednášejícího různé podnětné návrhy.

Veřejná činnost ta je vedle literární práce druhou doménou Horečkova snažení a úsilí. Z jeho vrstevníků snad nikdo jiný nezasahoval tak pronikavě do veřejného kulturního dění podradhošťské oblasti jako právě on. Kulturní život rodného města a jeho okolí, ba celého severního Moravského Valašska není ani myslitelný bez jeho ušlechtilé a nezištné pomoci. Ať se cokoliv dělo v obou městech pod Radhoštěm nebo na Štramberku nebo v Příboře a také ve Valašském Meziříčí a ještě dále, ať to byly literární besedy, symposia, folkloristické slavnosti, kulturní mítinky, výstavy umělecké či hospodářské, František Horečka byl vždycky

při tom. Vždycky radil a pomáhal, vždycky bral na sebe mnohé, leckdy i hodně obtížné úkoly, a ty plnil rád bez ohledu na čas a na odpočinek.

Když se jednalo o zvelebení kraje, o zvýšení jeho hospodářské prosperity a kulturní úrovně, tu se Horečka vždycky hlásil dobrovolně o ten

Spisovatel
František Horečka

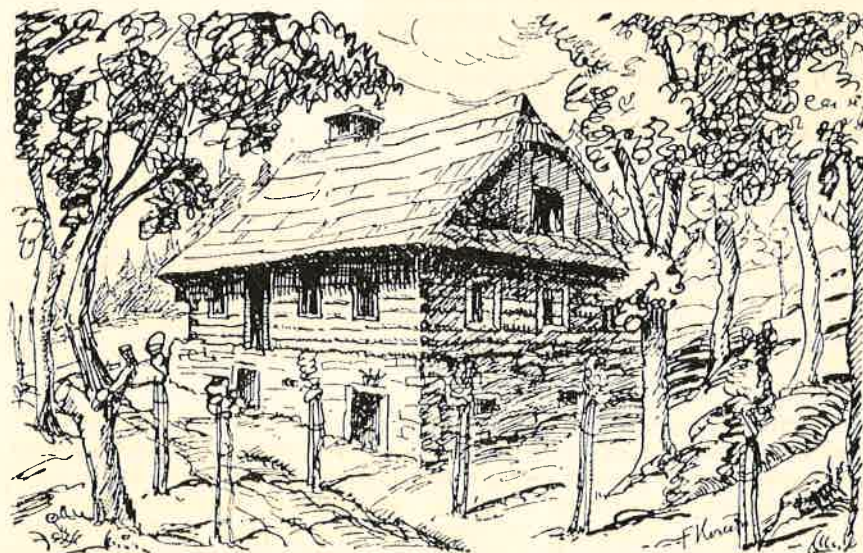
podíl na díle, jehož splněním mohl přispět nejprospěšněji. Počítá se na sta a sta přednášek, které proslovil po kraji i ve vzdálenějších místech, na sta besed, které organizoval, počítá se bezpočet výstav, které pomáhal instalovat nebo které zahajoval. Při odhalení pomníků nebo pamětních desek býval slavnostním řečníkem, před nedávnem hovořil také při odhalení pamětní desky na rodném domě spisovatelky Boženy Benešové v Novém Jičíně, a účastnil se podnětně i hospodářského ruchu v okrese a v kraji.

František Horečka zasahoval také velmi čile do organizování literárního života na Moravě. Velmi úzce spolupracoval s někdejší moravským literárním sdružením „Kolem moravských spisovatelů“ a byl v přátelském styku se spisovateli a básníky celé Moravy. Nejčastěji navštěvoval Dr. Vojtěcha Martínka, kterého rád zval k sobě za Martinkových návštěv ve Frenštátě p. R. Nejednou se vydal pěšky za Metodějem Jahnem a Ceňkem Kramolišem do Rožnova nebo na Hutisko za roma-

nopisem Fr. Josefem Karasem a občas zaskočil i do Nového Jičína za usměvavým stařečkem Otakarem Bystřinou. Petr Bezruč byl nejednou u něho hostem. Býval častým průvodcem předních našich umělců, spisovatelů a básníků, kteří přijížděli do Frenštátu p. R., a o literárním ruchu v rodném městě napsal také procítěný medailón „Frenštátský literární salón“.

Přispíval do různých uměleckých listů, do novin a všech krajo- vých časopisů a ve svých článcích obyčejně zaujímal stanovisko k mno- hým aktuálním problémům východní Moravy. Stál při zrodu kraje- vé revue „Moravské Valašsko“ a sám založil pro potřeby kulturního dění pobeskydské oblasti osvětový měsíčník „Moravský východ“, který vedl a vydával v letech 1935—1937.

Literární dílo Františka Horečky je mnohotvaré. Rozkošatuje se do různých literárních útvarů. Najdeme v něm sbírky básní, romány i po- vídky, najdeme v něm dramata, knížky pro děti, umělecko-historické studie, publikace vlastivědné i práce filologické. Jeho tvorba dosahuje téměř čtyřiceti knižních titulů — a je to práce poctivá a obsažná, která je dokladem neúnavné pile spisovatele Horečky. Ta hezká řádka Horeč- kových knih od „Drsného živlu“ po sbírku veršů „Den a noc“, od románu „Uloupená věčnost“ ke kronice „Ševci“, od svazku povídek „My z hor“, k pohádkám „Když rozkvetla kaprad“, od „Knihy o památném Radhošti“ po filologické pojednání „Jak se mluví pod Radhoštěm“, jak uvádíme jen v kusém a více méně formálním přehledu některých titulů, tedy toto

Na Vlčíně r. 1895.

početné a závažné dílo zaslouží jistě podrobnějšího literárně-kritického rozboru, se kterým by se měla literární historie brzy vyrovnat.

Spisovatelská činnost Františka Horečky vešla už dávno do povědomí jeho čtenářů, krajanů i literárních přátel, zato méně známá je jeho činnost výtvarná. A přece odborníci vědí, že se uplatnil také jako zručný kreslíř a akvarelista. Od něho jsou přece četné krajinářské záběry z Beskyd, namaloval také význačnou malířskou kompozici „Frenštátský lidový betlém“, opřenou o tradici lidové malby. Publikoval řadu zdařilých perokreseb na pohlednicích, doprovodil svými akvarely memoárovou knížku z první světové války „Za pět minut dvanáct“ a pro své knížky navrhl řadu pěkných obálek. Ve výtvarnictví se uplatnil také kriticky četnými studiemi o moravských umělcích, např. o Oldřichu Lasákově, Ferdiši Dušovi, Janu Kneblovi, Břetislavu Bartošovi, Maxu Švabinském a jiných, i pojednáními a teoretickými studiemi o výtvarném umění.

Je třeba se zmínit také o Horečkově činnosti na úseku pedagogickém. O rozvoj školství ve Frenštátě p. R. má František Horečka zásluhu nepopíratelné. Působil tu přece jako odborný učitel na měšťanské škole a pak jako profesor na gymnasiu více než třicet let, přetržených jen tříletou přestávkou v době okupace, kdy v roce 1942 v důsledku nacistické persekuce byl nuceně přeložen na školu do Šenova ve Slezsku. Frenštátské školy měly v Horečkovi vždy oddaného podporovatele. Byla to vlastně také jen jeho myšlenka a jeho podnět, aby město pod Radhoštěm získalo gymnasium. Vynaložil na ten účel nevšední úsilí, podnikl nespočetně cest, provedl řadu intervencí a pomáhal vybavovat učebny, aby záměr uvedl ve skutek. Jeho úsilí bylo nakonec korunováno úspěchem, když se 1. září 1938 otevřela první třída městského frenštátského gymnasia pro primánky z města a z okolních vesnic. Tehdy František Horečka ani netušil, jak významným počinem se ukáže založení školy ve Frenštátě; výhoda a závažnost toho se projevily brzy, když totiž v důsledku mnichovského diktátu bylo vyhoštěno gymnasium z Příbora a když pak našlo útlek právě pod střechou gymnasia ve Frenštátě p. R.

Ale také něco k lidskému profilu Františkovu: musíme jen přiznat, že tehdy toho čtvrtého jarního dne před pětasedmdesáti lety sudičky vložily do kolébky tomu čipernému chlapci vedle darů, jichž jsme se dotkli výše, také laskavost a dobrotu srdce a pak tvůrčí i lidskou poctivost a skromnost. Nenajdeme široko daleko člověka skromnějšího, nenajdeme skromnějšího spisovatele, který by tak odevzdaně, tak pilně a v takové tichosti obdělával svůj úhor. Jen s tou svou vzácnou poctivostí, s tou nevyslovnou skromností mohl vytvořit své dílo spisovatelské i kulturně vzdělávací, kterým se vepsal hluboce do srdcí svých čtenářů a spoluobčanů.

K jeho pětasedmdesátce tedy hojně zdraví, hojně poklidu i hojně pohody k další tvůrčí práci.

Nejstarší slavnost v kraji - Hukvaldy 1822

František Horečka

Roku 1929 upozornil mě národopisný pracovník odb. uč. Andělín Hurt ve Frenštátě (1893—1938), že první lidová krojovaná slavnost s předváděním valašských zvyků se konala na Hukvaldech v létě roku 1822. Měly by tedy Hukvaldy časový předstih, ba prvenství v pořádání veřejných národopisných přehlídek, valašských roků a podobných slavností, jak se začaly organizovat po 1. světové válce u nás, např. v Rožnově a jinde.

Věc mě velmi zajímala — podobně jako zakladatele místní valašské družiny Rudolfa Podešvu (1885—1964). Nedávno mi přinesla vdova po něm z manželovy pozůstalosti jeho rukopisný záznam o oné události — 4 strany kancelářského formátu — prý podle výpovědi starých občanů a očitých svědků. Manuskript nemá datum sepsání ani podpis, neudává prameny. Odvolání na očitě svědky po třech vymřelých generacích od roku 1822 je miň než pochybné. Proto nemůže mít rukopis charakter vědeckého dokumentu, nicméně pro zajímavost třeba jej ověřit a doplnit podle místních zápisků a kronik — dosud však žádná obec nepřišla s příspěvkem.

Pročetl jsem však pečlivě zatím jediný spolehlivý časopisecký doklad o onom mejdanu Valachů, a to ve statí Fr. Horáka „Hospodářství na panství hukvaldském“. „Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, roč. 41/42 z roku 1929). Tam kromě výčtu valašských vojvodů z Kozlovic je také podrobný popis zmíněné slavnosti, konané v oboře a na Kazničově za letního pobytu jeho Milosti knížete arcibiskupa a kardinála — arcivévody Rudolfa (v pastýřském úřadě 1918—1831). A právě zde podle shodné formulace a stejných dat jsem spolehlivě odhalil původ Podešvova rukopisu — vl. opisu s některými jeho přídávky. Vybírám proto z obou prací to nejdůležitější a podstatné, abychom měli o onom pamětihodném dvoudenním srazu Valachů jasný obraz.

V roce 1819 konány přípravy prosekáním alejí od starého hradu na Kazničov a vyrovnáváním místa u Staré boudy. (Starý hrad v roce 1762 vyhořel i se zbylou registraturou a archivem, neporušena zůstala jen Kaple sv. Ondřeje. Vrchnostenské úřady pracovaly v nové zámecké budově v podhradí, postavené v roce 1760. Les na hřebeni od velkého kamene až po velký dřín byl vysekán a cesta na Kazničov vysypána žlutým pískem. Slavnost měla být pořádána lidem na účet panství z panských zásob, ale úředníci tomu nepřáli, sami se přistrojili za Valachy a poddaní měli být jen diváky. Jeho Milost však přála sobě vidět, jak se provádí valašské hospodářství, a trvala na pohoštění účastníků. Vrchní úředníci dostali nové valašské kroje se stříbrnými knoflíky, písaři a drábi si je vypůjčili. Též hajní se museli krojům přizpůsobit. Na vrch přiveden tučný dobytek a stádo ovec do zvláštní ohrady, též připraveno hospodářské nářadí a náčiní. Gruntovní Hiklmann pro svůj objem nemohl

pracovat, pomáhal jen stloukat máslo, protože těsný kraj na něm praskal. Z velkých opánků trčela sláma. Čtyři muži ho vysadili na koně, aby mohl hospodářství objíždět, ale za krátko ho museli zase sdělat. Maso — zvěřina a skopové — pečeno na rožních, máslo a obojí sýry — sladký a kyselý — bryndza — nošeny po stolech. Kníže ochutnával a chválil dobrou stravu valašskou. Pak naraženy bečky — sto sudů s hukvaldským (226 hl) a hudba rozvířila tanec. Rozjařené děvy vyřezávaly na buky nápisy Rudolf, kníže náš... Pobavený arcivévoda a zdejší kníže se však v nejlepším náhle zhroutil v záchvatu padoucnice a veselí na hodinu uvázlo, než kníže nabyt zase barvy a přišel k sobě.

Večer po ráně z hmoždíře zaplály ohně, dějiště bylo osvětleno, i na horní hůrce sklenovské zaplály hranice.

Jedlo a pilo se bujaře po celou noc, i když unavený hodnostář odešel do svého stanu. Jinak se nikomu nechtělo spát, protože jídla a pití bylo habaděj — a tak slavnost pokračovala ještě i příští den, ba mnozí si ještě zbytky odnášeli domů jako výslužku. Tak se kníže Rudolf mezi Valachy velmi proslavil.

Výskyt zbojnických písní na Novojičínsku

Jaroslav Nehýbl

V námětově velmi pestrém písňovém bohatství našeho kraje nescházejí ani zbojnické písničky, jež protestují proti útisku ze strany feudálních pánů a oslavují hrdinu - zbojníka, mstícího se za křivdy páchané na poddaném lidu a vykonávajícího sociální spravedlnost. Nejčastěji opěvují tyto písně Ondráše, slezského zbojníka, pocházejícího z Janovic pod Lysou horou, kde se narodil 13. listopadu 1680. Zemřel rukou svého zrádného druha Juráše začátkem dubna roku 1715. Dvě a půl století uplynulo od jeho smrti, avšak jeho tradice je dosud živá, zvláště když v době boje proti nacistickým okupantům nám vystali noví horní chlapci — partyzáni.

Písně o zbojnicích, jež byly zaznamenány na Novojičínsku, jsou různého původu: jednak jsou to písně v pravém slova smyslu lidové, t. j. ty, jež vznikly mezi utiskovaným venkovským lidem, jednak kramářské, prodávané v podobě tištěných letáčků na jarmarcích nebo po domech a rozšiřované mimo to i opisováním. Kramářské písně (zvané také jarmareční) vešly sice také do ústního podání, ale ve tvaru velmi zjednodušeném, zbaveném rozvlácnosti, jež zvláště charakterizuje kramářské pololidové skladby.

Z kramářských zbojnických písní zdomácněly u nás dvě: „Slyš, Ondrášku, synu milý“ a „Jo, jo, jo! Sem, chaso, spěchejte“. Prvou zaznamenal z ústního podání Emil Hanzelka v Kopřivnici¹⁾. Píseň mu byla zazpívána jeho matkou. Zní takto:

1. Slyš, Ondrášku, synu milý,
otcovske naučení,
kere ja ti, stary otec,
davam při svem skončení.
2. Vem obušek, skoč za buček,
čekaj dobre příhody,
pytaj se ho, co to nese,
palenku či koření.
3. Budě-li ti co povědať,
davaj pozor na řeči,
budě-li ti co zapírat,
per, až duša vyskočí.

Původní kramářská píseň, v níž umírající otec poučuje svého syna Ondráše o zbojnických způsobech, je daleko rozsáhlejší. Měla 34 čtyřveršových slok. Lidové podání ji zmenšilo na jednu jedenáctinu. Na její zkrácení měla vliv jednak paměť, neboť není možno si zapamatovat od poslechu 34 strof, jednak tu působil charakter lidové písně, jemuž se přičil rozvlácný a mnohomluvný způsob podání kramářských skladeb. Tradiční lidová píseň se vyznačuje výraznou zhuštěností. Nepřejme, co neodpovídá její povaze.

Kopřivnická zbojnická písnička je pouhým úryvkem kramářské předlohy, jejíž jeden exemplář se našel v příborském špalíčku jarmarečních písní.²⁾ Převzala některé verše z prvních dvou strof původní skladby, pak ze sedmé, jedenadvacáté a dvaadvacáté sloky.

Druhá kramářská píseň, „Jo, jo, jo! Sem, chaso, spěchejte“, se dochovala na území novojičínského okresu jen v německém překladu K. Buchbergera, který se s ní setkal v pozůstalosti R. Davida, českého nadučitele v Děrném.³⁾ Podle Buchbergera znamenal David také její melodii. Překlad pořídil Buchberger roku 1903. Nešlo tedy o píseň, která v německém znění se dostala mezi venkovský německý lid na Novojičínsku, nýbrž o její umělý převod do spisovné němčiny. Buchbergerův překlad obsahuje 16 slok proti původním 23 slokám. Je pravděpodobné, že se překladatel spokojil jen s výběrem slok, neboť překlad mu činil pro umělou strofu originálu značné potíže. Dost často nedodržel rým.

Zatím co autor první kramářské skladby se přidržel formy lidové písně, čtyřveršové strofy s rýmy abcb, skladatel druhé písně užil umělé pětiveršové strofy s rýmy aabbb.

Jejich původ proti očekávání není slezský, jak by se očekávalo podle země, z níž Ondráš a Juráš pocházeli, ani moravský, nýbrž slovenský. Podle národopisce a folkloristy Čenka Zírta byly tyto skladby vytištěny ve slovenské Skalici v polovině 18. století.⁴⁾ Šířily se pak na Moravu a byly znovu vydávány i moravskými tiskárnami. Ústním podáním i tiskem dostaly se až na Těšínsko a Hlučínsko. Na Hané přizpůso-

bily se místnímu nářečí a stejně tak i na moravském a slezském Lašsku.⁵⁾ V písni „Sem, chaso, spěchajte“ došlo dokonce u slovenského skladatele k záměně hrdinů. Podle jeho podání byl svým kamarádem zabit Juráš, nikoliv Ondráš, jak vypravuje slezská pověst. K této záměně by nemohlo dojít, kdyby autor písně pocházel ze Slezska nebo severovýchodní Moravy, hraničící se Slezskem.

Kromě jmenovaných skladeb, jejichž původ je kramářský, byly na Novojičínsku zachyceny také původní lidové zbojnické písně. Jsou to: „Ondraš, Ondraš, včilej sobě rozvaž“, „Na tych Raškových dolach“, „Šenkýřenko tlustá“, „Jede forman dolinu“ a „Na rabuvku spolu pujděm“, jež je součástí pastýřské hry.

Nejoblíbenější zbojnickou písni je jistě „Ondraš, Ondraš, včilej sobě rozvaž“, kterou zaznamenal v Kopřivnici zasloužilý sběratel Leopold Vícha v 2. polovině minulého století. V uveřejněném Víchově zápisu má tuto podobu:

1. Ondraš, Ondraš,
včilej sobě rozvaž,
aj včilej sobě rozvaž,
keru cestu iť maš.
2. Pujděm, pujděm
hore dolinami,
aj hore dolinami,
pujďe Pambu s nami.
3. Pujděm, pujděm
hore do kopečka,
aj budě o mě plakat
moja galanečka.
4. Hory, lesy,
stroměčku březovy,
aj stroměčku březovy,
listečku javorovy.⁶⁾

V které vsi tato píseň vznikla, je těžko říci, neboť se zpívá i mimo novojičínský okres.⁷⁾ Dokonce se s ní setkala Božena Němcová na Slovensku, a to s hodně změněnou podobou, jež je jen vzdáleným ohlasem naší zbojnické písně.⁸⁾

Rovněž z Víchových zápisů je zbojnická píseň „Na tych Raškových dolach“:

1. Na tych Raškových dolach
pěkny plamenek hora
a při tym plamenku
je dvanast zbojniku.
2. Pověz, zbojniku, pověz,
koliks už zabil ovec?
Edem stopadesat,
včil mě budu věšat.⁹⁾

Prvá strofa písně by nasvědčovala, že její původ bychom mohli hledat v samotné Kopřivnici. Zpívá se v ní o „Raškových dolach“. Selský rod Rašků patřil mezi nejbohatší sedláky v Kopřivnici.¹⁰⁾ Ale musíme být opatrní, neboť lidová píseň při svém putování si snadno přizpůsobila místní pojmenování.

Dalekým hostem až z Polska je písnička o šenkýřce, s níž tancuje vůdce zbojníků, a zatím jeho druhové vykradou komůrku i stáj.¹¹⁾ Známe její variantu z Hodslavic, kde převažuje valašské nářečí a ustupuje lašské krácení dlouhých samohlásek:

1. Šenkýřenko tlustá,
tancuj s námi zhusta,
(bude tvoja komůrenka,
maštalenka pustá.)
2. V maštali pět háků,
všechny je sedlajte,
(jen toho lysého,
toho mi nechajte.)
3. Nejed'te horami,
jed'te dolinami,
(aby ti hodslavští sedláci
nejeli za námi.)¹²⁾

Píseň se rozšířila do severovýchodní Moravy ze Slezska, u jehož lidu došla také obliby. Nevznikla tedy v Hodslavicích, jak bychom mohli usuzovat podle verše „aby ti hodslavští sedláci“.

Na začátku osmdesátých let minulého století slyšel Leoš Janáček zpívat ve Větkovicích u Příbora píseň „Jede forman dolinu“. Její slova ani názpěv však neznamenal. Tenkrát byl pozván na besedu fojtů (vlastně již starostů) na větkovickém fojství. Písničku zpíval větkovický starosta František Matula. Janáček vzpomíná na jeho zpěv takto: „Což byly za časy, když Matula větkovský kývnul na rektora a začal: „Jede forman dolinu, zbujnik za ním březinu“ a jiné! Sotva dovedli to vyhrát. A přece hráli Hrček s bratrem na housle a klarinet, Zuščak, proslavený v okolí, na basu a Manek cimbálem „hustil“! Dvacetník stříbra za píseň házeli.“¹³⁾ Píseň o zbojnickém přepadení formana se k nám dostala z horské oblasti jihovýchodní Moravy. V těchto končinách se také sběratelé písní velmi často s ní setkávali.¹⁴⁾

Se zbojnickými písničkami souvisí i některé úryvky z lidových pastýřských her našeho okresu:

Na rabuvku spolu pujděm
a za bučkem stati buděm,
dyž se buček zelena,
valach hojně peněz ma.¹⁵⁾

I tato hra se dostala do našeho kraje z jihovýchodních horských krajů Moravy.

Pozdním dozvukem zbojnických tradic, ovšem neslavných, je případ „zbojníka“ Antonína Šimáka, obyčejného lupiče a vraha, popraveného v Novém Jičíně na konci 19. století. O něm byla složena kramářská písnička „Nová píseň o raubířství a mordučích Schimakových“, která vyšla ve frýdecké tiskárně Františka Orla.¹⁶⁾ Skladba uvádí Šimáka jako rodáka z Oder. Vypráví o jeho zločinech v Odrách, u Ostravy, Valašského Meziříčí, o jeho polapení v Červené Vodě a uvěznění v Novém Jičíně.

Záznamy zbojnických písniček vyskytnuvších se na Novojičínsku nemohou ovšem podat úplný obraz, v jaké šíři žily tyto písně mezi lidem našeho kraje, ale jsou dnes

jediným východiskem, o něž je možno se opřít. Co se týká původu uvedeného druhu písní, přešly k nám převážně z jiných krajů. Jen u jedné z nich, „Na tych Raškových dolach“, mohli bychom snad připustit místní původ. V dnešní době se znovu vracíme k těmto lidovým písním a dáváme jim ožít v různých souborech lidových písní a tanců a v jejich veřejných vystoupeních. Ne náhodou se jmenuje novojičský pěvecký sbor Ondráš.

Poznámky

- 1) Kravařsko, roč. 4., č. 3, str. 48.
- 2) Jeho plné znění otiskl Slezský sborník 1950, č. 4, str. 484—485, ve článku Kravařská píseň o Ondrášovi.
- 3) K. Buchberger: Aus dem Kurutzenzeit. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens VII (1903), str. 399 n. — Píseň přetiskl A. Sivek v knize Ondráš z Janovic, str. 166—167.
- 4) Č. Zíbrt: Ondráš a Juráš. Český lid, roč. 32, str. 18—22.
- 5) Fr. Bartoš - Leoš Janáček: Národní písně moravské nově nasbírané, Praha 1901, str. 59—60, č. 74 (Sleš, Ondraši, bratře milé).
- 6) Fr. Bartoš: Národní písně moravské vnově nasbírané, Brno 1889, str. 31—32.
- 7) V Horním Sklenově (okres Frýdek - Místek) zazpíval tuto píseň L. Janáčkovi „starříček“ Matula: L. Janáček, O lidové písni a lidové hudbě, Praha 1955, str. 202.
- 8) J. V. Novák: Slovenské písně sebrané od B. Němcové, Český lid 1896, str. 548:
Ondráš, milý Ondráš,
len sebe rozváž,
na dvoje, na troje,
keré dzieuča brac máš.
Otištěno také v uvedené knize A. Sivka, str. 122.
- 9) ad 6), str. 32. — L. Vicha: Píseň lidová, Moravské Kravařsko 1898, str. 66.
- 10) Ferd. Pokorný: Příborský okres, Brno 1917, str. 214—215.
- 11) A. Sivek: Ondráš z Janovic, str. 38.
- 12) Jan Kramoliš: Pověst z Hodslavic, Kravařsko 1933, Dětský koutek, č. 6, str. 24. — Vladimír Dušek: Zbojníci Domorackých lesů, Radostná země 1952, str. 9.
- 13) L. Janáček: Tance valašské a lašské, Moravské listy, roč. III., 3. ledna 1891, čís. 1. — Osnovy hudební lidových tanců na Moravě, Český lid, roč. II, r. 1893, str. 494.
- 14) Fr. Bartoš: Národní písně moravské vnově nasbírané, Brno 1889, str. 27. — Fr. Bartoš - L. Janáček, Národní písně moravské..., Praha 1901, str. 55. — Fr. Sušil: Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými, vydání 4., Praha 1951, str. 102—103.
- 15) Cyril Hykel: Tříkrálová hra ze Stramberka, Radostná země 1952, str. 39. — Fr. Urban: Pastýřská hra ze Starojicka, Kravařsko, roč. III, čís. 4, str. 53. Urbanův záznam je přepisem článku J. Pavlíka, který uveřejnil tuto hru v olomouckém Našem domově r. 1896.
- 16) Radostná země 1952, str. 21.

Moravský lidový dřevořez

P. Bartoš

Lidový dřevořez na Moravě je součástí lidové grafiky a lidového umění vůbec, řadí se k ostatním lidovým grafikám jako jsou lidový mědiryt, litografie, oceloryt i dřevoryt Bewickova typu¹⁾. V našem příspěvku chceme upozornit na velký lidový dřevořez pro jeho unikátní povahu²⁾.

Velký dřevořez se vyskytuje řídce, můžeme je počítat jen na desítky co do počtu zachovalých otisků anebo zachráněných štočků v museích a soukromých sbírkách v porovnání k lidovému dřevořezu menšího rozsahu, jehož nacházíme nepřeberné množství. Drobný dřevořez je grafika ilustrační, která zdobí záhlaví lidových tisků, jarmareční a pouťové písničky, modlitbičky a knížky lidového čtení, ať světské či náboženské, z časového rozmezí od XVIII. až do konce XIX. století. V menším počtu se vyskytuje také na svatých obrázcích³⁾.

Jako produkt lidové tvorby a lidového umění měl i velký dřevořez svůj význam a uplatnil se účelově v širokých lidových vrstvách. Svou námětovostí převážně náboženskou sloužil jako ozdobný nástěnný obraz do lidových příbytků. Vlepoval se mnohdy do skříní a lidových truhel. Byl nejen předmětem, k němuž se upíral pohled při pobožnosti, ale i upomínkou na vykonané pouti, jedinými to způsoby možného cestování selského stavu v době roboty. Býval také používán jako prostředek proti čarování, proti nemocem lidí i zvířat a k ochraně před různými pohromami. (Př. Kříž sv. Benedikta, Domovní požehnání, různí patroni jako ochránci sv. Leonhard, sv. Valentin a sv. Vendelín). Prostý lid připevňoval jej často nezasklený na dveře domu nebo chléva. Málo odolný materiál, na kterém byl tištěn, a vlhko byly příčinou toho, že se zachovalo tak málo původních otisků.

Světské motivy, které se vyskytují na lidovém dřevořezu menšího formátu, sloužily jako předlohy pro vystřihovánky např. figurek pro betlémy nebo jako předlohy pro ciferníky lidových hodin a pro karty na hádání⁴⁾.

Zájem o lidovou grafiku a její sbírání projevuje se dost pozdě a první literární pojednání o tomto tématu se objevuje až v třicátých letech našeho století. Morava se může průkazně pochlubit jistě proslulou dílnou lidového dřevořezu rodiny Mašlíků ve Štípě u Holešova. O činnosti této dílny pojednal Rudolf Janovský, ředitel musea v Holešově⁵⁾. Tvorba velikého dřevořezu ve Štípě sahá do začátku XVIII. stol. Prvním zjištěným umělcem byl zde Jan Mašlík, kterého v umělecké práci následoval syn Tomáš Mašlík. Podle umělec-

Dáma na kohoutu, lidový dřevorez (ze sbírek muzea ve Valašském Meziříčí)

kého výrazu i techniky byl Jan Mašlík dovednější, je také v pramenech uváděn jako „sculptor imaginum“, zatím co jeho syn je označován jen jako „cramarius“ (kramář⁶⁾). Holešovští sběratelé, zmíněný R. Janovský a Eduard Peck zachránili ve Štípkě nejen otisky lidových dřevorezů, ale i samotné štočky, které se nyní nacházejí ve sbírkách muzeí v Olomouci, Holešově a v Praze.

Na Valašsku začal později sbírat lidové dřevorezy malíř a grafik Bohumír Jaroněk. Nelokalisoval je však přímo a označoval je jen jako dřevorezy valašské. Průkopnickou práci při hodnocení lidového dřevorezu vykonal malíř a grafik Ferdiš Duša. Duša napsal významné dílo „Lidový dřevoryt XVIII. a XIX. století“, ve kterém pojednal o dřevorezu moravském a hlavně štípském. K větší názornosti otiskl v ní kromě materiálů z musejních sbírek i unikátní dřevorezy ze sbírek Jaroněkových. Publikoval zde také ukázky dřevorezů českých, slovenských a polských.

Tímto příspěvkem rádi bychom se dotkli obtížných problémů lidového dřevorezu na Moravě.

Pokud se týká jeho rozšíření, nutno zdůraznit, že některé štípské dřevorezy dostaly se i na Kravaňsko. Náhodou byl jeden dřevorez objeven v Janovicích u Starého Jičína. Byl nalezen na víku malované truhly. Je to kolorovaný otisk s námětem „Přenášení P. Marie Štípské“ rozměru 29 x 22 cm. Je otištěn na ručním papíře s vodotiskem „I. H“, vysokým 22 milimetrů, tedy na papíře papírny Jana Haldy v Želechovicích u Gottwaldova. Uvedená tiskárna vyráběla ruční papír od čtyřicátých let XVIII. století, na němž byly zpravidla tištěny štípské dřevorezy⁷⁾. Kolorace našeho dřevorezu je dost rozmanitá; vedle nelomených barev nacházíme na něm světlé tóny vyvolané zředěním vodou. Kolorování prováděl zřejmě člověk se značným citem uměleckým. Ve srovnání s dřevorem publikovaným F. Dušou⁸⁾ je dřevorez z Janovic mnohem hezčí a dovednější. Tento dřevorez vykazuje značnou uměleckou rutinu v porovnání s dřevorem Jana Mašlíka „Milostný obraz P. Marie Štípské“, signovaný písmeny „G“ a „M“. (Viz přílohy). Celkovým charakterem a kvalitou naznačuje dřevorez z Janovic, že se vši pravděpodobností pochází z dílny Jana Mašlíka.

Tím, že je prokázáno u mnoha dřevorezů autorství grafiků Jana i Tomáše Mašlíků, stal se štípský dřevorez pojmem vůbec pro dřevorezy z Moravy. Pod pojem „štípský dřevorez“ zahrnují se mnohdy neprávem různé dřevorezy moravské provenience jednak nálezem nebo zobrazeným námětem. Můžeme však předpokládat, že na Moravě existovaly i jiné grafické dílny lidových umělců.

Někdy však zjištění původu a určení autorství u některých dřevorezů je značně obtížné. Tak je tomu např. u dvou dřevorezů (příl. III. a IV.), u nichž kolorace, stejná velikost i provedení naznačují tentýž původ. Oba tyto dřevorezy mají rozměr 37 x 29 cm. Kolorace je prove-

dena stejnými přírodními barvami, zelenou a červenou odstínu sieny. První z obou, jak naznačuje nápis naspodu dřevorezu, byl určen pro poutní místo v Určicích u Prostějova. Jak patrně z textu, autor neuměl psát latinkou a název uvedl v dialektu. V horní části dřevorezu je znázorněn milostný obraz středověké madony byzantského typu, který se shoduje s milostným obrazem v Určicích. Po stranách obrazu nalézají se záslibné dary (srdce, oči, nemluvně, naspodu vlevo farní kostel, vpravo na spodu mladá žena s růžencem, klečící před stromem s milostným obrazem, a u jejích nohou je nemluvně v peřince. Paprsky znázorňují zář vycházející z obrazu na stromě, což je doloženo také pověstí o zázraku, o němž lze se dočíst v archivní zprávě v jiné verzi⁹⁾.

Další dřevorez (viz příloha IV.) představuje Pannu Marii Sedmibolestnou pod křížem. Po stranách kříže nahoře jsou hřeby s trnovou korunou a metlami. Vlevo dole v pozadí je znázorněno průčelí zámku a vpravo dole v prvním plánu je zobrazen kostel s blízkými budovami. V levém dolním rohu je monogram neznámého umělce I HK s vročením 1756. Mladší analogii tohoto dřevorezu shodnou v zrcadlové kompozici najdeme v muzejních sbírkách v Čechách i na Slovensku¹⁰⁾.

Při hodnocení dřevorezů vyskytují se často potíže nejen při určování autora a místa vzniku, ale také při výkladu znázorněného motivu a k odhadnutí, k jakým účelům mohl podobný dřevorez sloužit. Před takový problém staví nás deska dvojštočku ze sbírek muzea ve Valašském Meziříčí. I Ferdiš Duša při hodnocení tohoto dřevorezu ponechává otázku otevřenou. Není ani známo, jak a odkud se tato dřevorezová deska dostala do Valašského Meziříčí. F. Duša se domnívá na podkladě polských studií, že tento dřevorez měl asi čínskou předlohu. Zůstává však záhadou, jak se asi dostal valašský umělec k čínské předloze. Výklad motivu podává v tom smyslu, že představuje děcko na kohoutu jako symbol na počest přicházejícího jara. Zvláštnost je zdůrazněna původem, který je zřejmě moravskoslovenský, jak naznačuje druhá strana štočku, na níž je zobrazena šaštínská Panna Maria. Smysl motivu čínské proveniencence jako obrazu k vítání jara je přijatelný z toho důvodu, že mladá žena, kohout, jízda na ptáku má symbol hojnosti, úrody, množení a snad i smysl erotický. Srovnáním s cizí literaturou¹¹⁾ lze tento motiv sledovat až do antiky a lze se s ním setkat ve značném rozšíření v jižním Německu i ve východní Evropě. Nacházíme také zajímavou tradici¹²⁾ pokud se týká meziříčské dřevorezové desky, že jezdčynie na kohoutu byla považována za starozákonní královnu Jezabel, tedy za typ ženy marnivé a špatné. Bylo by ale příliš odvážné pokládat souvislost na dvojštočku dvou tak rozdílných motivů za chtěný kontrast, vyskytující se u barokních kazatelů (Pieta-Jezabel). Mimo čínskou předlohu nenacházíme zatím tento motiv na lidových dřevorezech nikde jinde. Pokud se týče otázky, k jakému účelu mohl sloužit dřevorez s jezdčyní na kohoutu, ta zůstává zatím nezodpovězena. Snad byl dřevorez vyho-

Dřevorez plátenického štočku
(sbírky Okres. vlastivědného ústavu v Novém Jičíně)

toven na objednávku pro končiny, kde tento motiv byl asi běžný. Mohl také sloužit jako předloha pro řezače perníkových forem.

Výrobce perníkových forem, jakož i modeláře forem pro potiskování plátna nelze řadit mezi lidové grafiky, i když vynikají mnohdy značnou zručností. Jejich estetický projev nemá oně hloubky citu, jaký nacházíme u tvůrců lidového dřevorezu, a to tím více, pokud u nich převládá řemeslnost. Přesto i v jejich výtvorech nalézáme živé prvky lidového umění (ornamentalizace, plošnost, symbolika, odklon od naturalismu). Není to umění v pravém slova smyslu, jde tu více o proces zlidovění uměleckého řemesla.

Tuto tvořivost uměleckého řemesla dokládáme reprodukcí dalšího štočku dřevorezu. Na něm je zřejmé, že jej vyrobil zkušený řezač forem. Tento štoček se nachází ve sbírkách Vlastivědného ústavu v Novém Jičíně. Velikost obrazu je 80 X 45 cm. Obrazec znázorňuje dvouhlavého orla s žezlem a mečem. Jedna koruna nad oběma hlavami je okroužena úponky květů a zakončena tulipány. Vše je ozdobeno vlnitými úponky s nasedlými stylizovanými květy. Převládá barva tmavá nad světlou. Velikost i námět obrazce nasvědčují tomu, že štoček byl asi určen pro řemeslnou výrobu, a to k potiskování plátna (jako barvotisk) méně pravděpodobněji jako vzor pro vyšívání. Pochází z konce XVIII. nebo začátku XIX. století. V Novém Jičíně, kdy bylo koncem XVIII. stol. 180 pláteníků, je použití takového štočku možné. Jejich výrobky se vyvážely přece na Slovensko a až do Haliče.

V závěru nutno zdůraznit, že moravský lidový dřevorez, přesto že co do produkce byl hodně početný, vyskytuje se dost v malém množství. Jeho výklad, určení provenience i autorství, bývají často nesmírně obtížné a narážejí na značné překážky. Proto je třeba pečlivě zaznamenat jejich výskyt a studovat jejich typy i průvodní znaky, které se na nich vyskytují, aby bylo možno vnést více jistoty k ozřejmění tohoto problému.

P o z n á m k y :

- ¹⁾ K problému se vztahuje základní dílo Adolfa Spanera: „Das kleine Andachtsbild vom XIV. bis zum XX. Jahrhunderts“, Mnichov, 1930. Kromě umělecké grafiky devotionalii všimá si pololidové a lidové grafiky. O lidové litografii i dřevorezu v SSSR pojednává Melníková-Papoušková: „Lubok neboli ruské lidové tisky“, Praha 1946.
- ²⁾ Ferdiš Duša: „Lidový dřevoryt XVIII.-XIX. století, 1938, soukromý tisk.
- ³⁾ R. Smetana, B. Václavík: České písně kramářské, Praha, 1937, str. 15 — Václavkova Olomouc 1961, Sborník referátů a diskusí o české písni kramářské, Praha 1963; k obrázkové výzdobě kramářských tisků viz článek Dr. L. Bartoše str. 329 až 330. — Karel Bezděk: Stav a zpracování sbírek kramářských tisků.
- ⁴⁾ F. Duša: „Lidový dřevoryt . . .“, tab. X., XXIV., XXVI.
- ⁵⁾ Rudolf Janovský: Domácí průmysl na Holešovsku, Český lid XXIX., 1929, str. 217, Reprodukuje 5 lidových dřevorezů ze Štípy, z nichž dva jsou třídlíne svaté obrázky. Jde o přechodný tvar mezi velkým dřevorezem a malým svatým obrázkem.
- ⁶⁾ F. Duša: „Lid. dřevoryt“, str. 14 a 15. — Tžž autor v „Podřevnicku“, III., 1946, str. 13—15.
- ⁷⁾ Jar. Žíla: Filigrány (průsvitky ručních papírů želechovské papírny), Podřevnicko,

IV., 1948, str. 568-71 — Jar. Žíla: Některé vodotisky želechovské papírny, Podřevnicko I., 1940, str. 72—74.

⁸⁾ F. Duša: „Lid. dřevoryt“, tabulka III.

⁹⁾ Zázračný obraz maloval Ign. Berzi, prostějovský malíř, zem. 1756. Inform. Dr. Jan Kühndel, Prostějov: O vzniku obrazu, zázracích a poutích dle „Krátké historie“ od faráře Cyrila Kubička z roku 1828 farního archivu v Určicích.

¹⁰⁾ Slovenskou pietu reprodukuje F. Duša, tab. XX., autor Imrich Spevák z Jastrabej u Sv. Benedikta, zemřel 1848.

¹¹⁾ O jezdcí na kohoutu (Hahnenreiter) viz Albert Walzer: „Liebeskutsche, Reitersmann, Nikolaus und Kinderbringer, Stuttgart, 1963, str. 91—100, vyobrazení 134—149.

¹²⁾ Informace Richarda Jeřábka, musejního pracovníka ve Valašském Meziříčí: Děd ze strany jeho matky původně tkadlec, potom kramář, chodíval nakupovat dřevorezy do Štípy a prodával je na jarmarcích a poutích. Dřevorez „Ženy na kohoutu“ nazýval Jezabel, aby naznačil, že obraz představuje špatnou ženu, která se klaněla pohanským bohům.

¹³⁾ O plátenících v Novém Jičíně viz František Mainuš: Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v XVI. a XVIII. stol., Ostrava, 1959.

Nález středověké keramiky v Bernarticích, okr. Nový Jičín, z r. 1911

Jaroslav Král

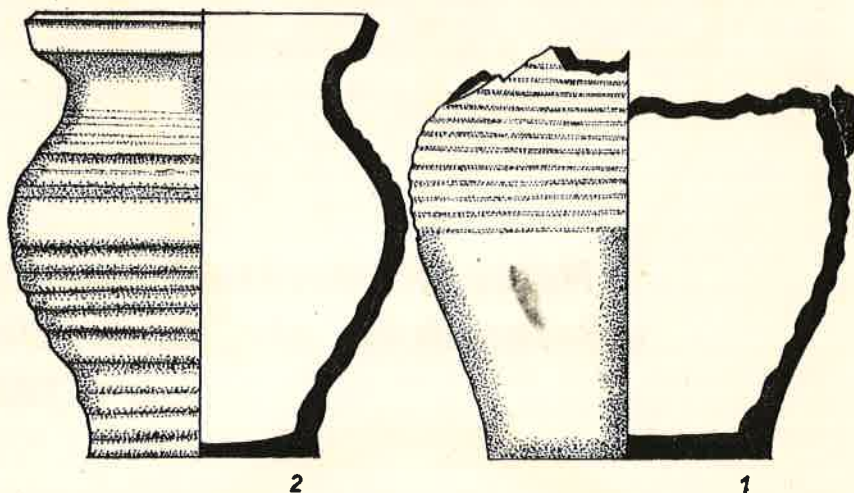
Při zpracování středověké keramiky na území severní části Moravy a historického Slezska jsem si povšíml malé zprávy V. Duška. Jmenovaný byl učitelem v Bernarticích. V časopise Kravařsko, roč. II., 1933, č. 6, str. 143 uveřejnil V. Dušek malý článek: Předhistorické nálezy z Bernartic. Podnětem k této zprávě mu byl předchozí článek Anny Bayerové v dětském koutku, kde udávala rok nálezů 1913. Toto časové určení je chybné, správný rok nálezů je 1911.

Náhodou mi byl k dispozici opis inventáře muzea ve Val. Meziříčí, který před časem zhotovil Dr. Jan Pavelčík. Zde byla uvedena středověká keramika, jako dar V. Duška meziříčskému muzeu. Srovnáním obou zpráv a prohlídkou depositáře se podařilo nálezy určit a časově zařadit. Ze zprávy V. Duška vyjímám: V pískovně nedaleko kováře Šlézara jsem vykopal jeden hliněný hrnček a jednu sivou nádobu barvy cementu zdobenou pásy. Nález jsem předal P. E. Domluvilovi. Nebylo tam stop po ohni, ani kamenů, které by značily hroby. Místo v pískové stráni bylo již celé prokopáno a nádoby zničeny. Zbyla tu jen spousta střepů a dna nádob, z nichž některé jsem dal též muzeu.

V depositáři muzea jsme skutečně našli inv. čísla stará a později nově přečíslovaná, jak je uvádím při popisu nálezů:

Inv. č. staré 102; (nové 151). Nádobka s odraženou horní částí a zbytkem ucha, barvy bělavě nažloutlé, místy s červenými skvrnami a drsným povrchem. Hrubší ostrohranné ostřívo prostupuje všude hojně k povrchu. Zhotoveno nálepem a pečlivě obtačeno. Dno není odříznuto. Horní část stěny až po největší výduť je členěna hustými ostře vrytými horizontálními rýhami. Otázku, zda to byl hrnek nebo džbánec, nelze jednoznačně rozhodnout. Rozměry: dochovaná výška 11,4 cm; $\varnothing$ dna 7,8 cm; největší výduť ve výši - md/w 11,7/7 cm; s stěny 0,6 cm; š ucha při výduti 2,7 cm. Obr. Tab. 1/1.

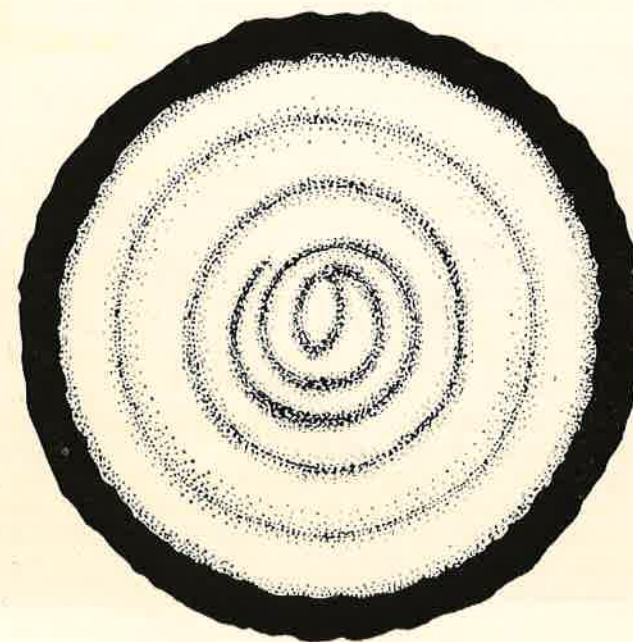
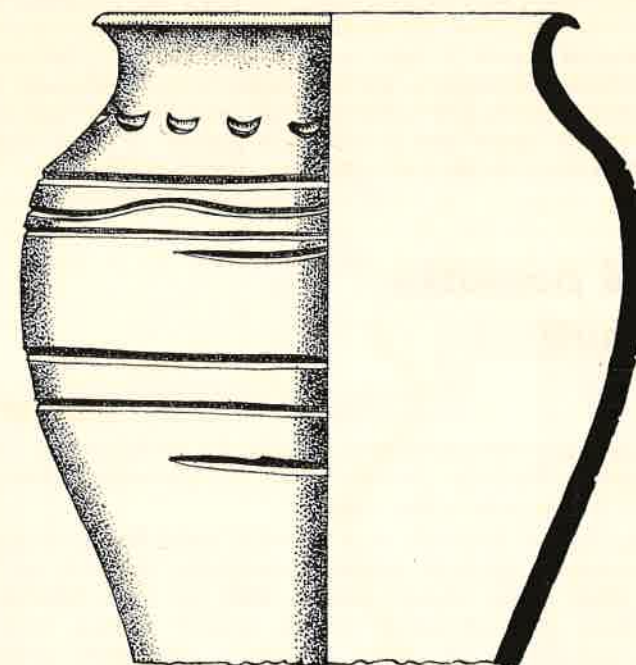
Inv. č. staré 103 (nové 152). Malý vejčitý hrníček, slepovaný a doplněný při okraji, který je nálevkovitě seříznutý, má rovnou svrchní plochu a prožlabenou vnitřní stěnu. Stěny nádoby se směrem ke dnu silně zužují a dno je nepatrně odsazené.

Barva je cementově šedá, povrch drsný a nerovné hrbolaté dno není odříznuto. Drobné ostrohranné ostřívo prostupuje všude hojně k povrchu. Rozměry v 11,2 cm; $\varnothing$ dna 6,2 cm; rekonstruovaný $\varnothing$ okraje 10,5 cm; v okraje 1 cm; md/w 10,7/6,2 cm. Obr. Tab. 1/2.

Inv. č. staré 104 (nové 153). Dno nádoby kovově šedé s drsným povrchem. Ostřívo o nestejně velikosti zrn prostupuje k povrchu hojně. Dno se ztenčuje směrem ke středu, okraje stěn převyšují jeho drsnou a hrbolatou dolní plochu. Materiálem a vzhledem souhlasí s nádobou inv. č. 105, ale nikde k ní nenasedá. Rozměry: průměr 12,1 cm; max. s. 1,3 cm; s stěny 1,1 cm. Obr. Tab. 1/3.

Inv. č. staré 105 (nové 154a, b, c). Slepované a částečně doplněné torso nádoby barvy kovově šedé s drsným povrchem. Nestejnozrné ostřívo prostupuje všude hojně k povrchu. Okraj silně ztenčený je po celém obvodu odlámán. Pod hrdlem se táhne pruh ostře vtlačovaných šikmo skloněných záseků. Nad a pod největší výduti je šroubovitě vrytá vícenásobná ostrá rýha. Rozměry: doch. v 16 cm; md/w 16,9/10,7 cm; s stěny 0,7 cm, Obr. Tab. 2/4.

Popsané keramické nálezy můžeme datovat do konce XIII. a průběhu XIV. století. Podařilo se je určit a zpracovat díky šťastné shodě okolností, neboť původní inventář muzea ve Valašském Meziříčí je dnes nezvěstný. Při návštěvě v Bernarticích jsem zjistil, že o archeologické nálezy je zde velký zájem, a všichni obyvatelé mi poskytli informace o místě a okolnostech nálezů ještě po tolika letech. Z vyprávění občanů je zřejmé, že v místě starých dnes již opuštěných pískoven je možné očekávat další nálezy a pravděpodobně zde jde o tzv. střepeniště středověkých hrnčírů.

Zmizelé památky na Kotouči

E. Hanzelka

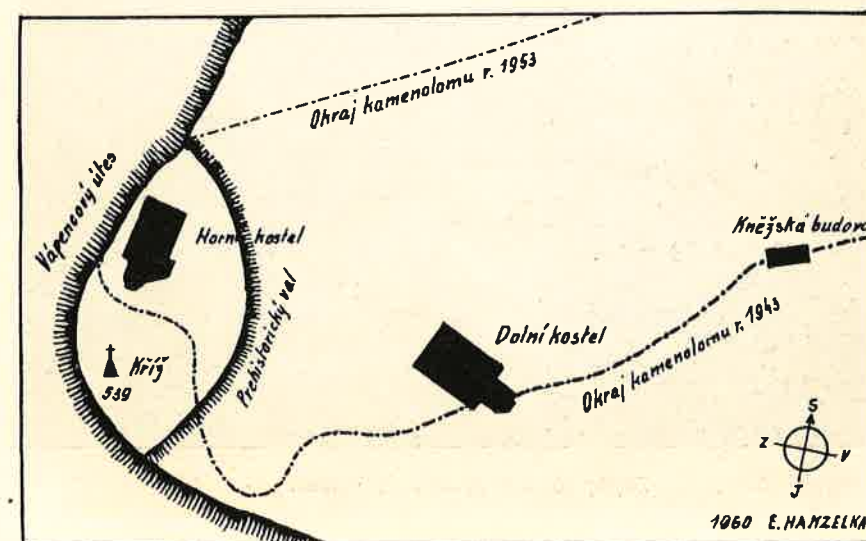
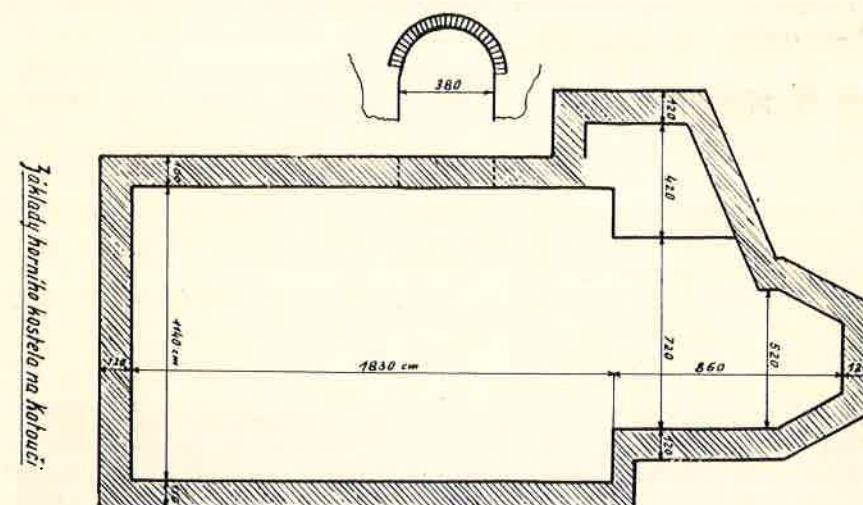
S postupujícím kamenolomem zmizelo již prehistorické sídliště na protáhlém temeni Kotouče. Zmizely však i jiné památky z Kotouče, jichž dokumentaci popisujeme v této stati.

Na horu Kotouč konávaly se v dávnější době honosné pouti, které roku 1535 zakázal tehdejší držitel Štramberka Bedřich ze Žerotína. Roku 1647 pouti znovu zavedli jesuité, kteří po bitvě bělohorské stali se držiteli zboží štramberského. Jesuité nazvali Kotouč horou Olivetskou, údolí pod Kotoučem údolím Josafat a protékající potok Cedronem. V jeskyni Čertově díře zřídili Boží hrob a na temeni Kotouče postavili dvě dřevěné kaple a sedm křížových zastavení. V roce 1699

Půdorys základů kostela na Kotouči

byly tu postaveny dva zděné kostely, a to na nejvyšším vrcholku hory kostel Povýšení sv. Kříže a na rovince pod ním kostel Nanebevstoupení Páně. O kostely pečovali poustevníci či mnichové. Z rozkazu císaře Josefa II. byly r. 1786-87 oba kostely zbořeny a stavebního materiálu z nich použili okolní obyvatelé pro stavbu svých domů. V náhradu za zbořené kostely byl na temeni Kotouče postaven nejdříve dřevěný kříž a roku 1884 kříž kamenný, který za německé okupace byl přenesen na nové místo nad jeskyní Šipku, kde stojí dodnes.

Po zbořených kostelech zůstaly jen nepatrné zbytky základů. Postupujícím kamenolomem byly však základy postupně odkrývány, zvláště v době německé okupace. V té době jsem odkryté základy ofotografoval, proměřil a zakreslil. V roce 1953 a 1954 byly odkryty poslední zbytky základů horního kostela se zajímavou sklepní klenbou. V té době našel jsem i základy kněžské budovy.

Dnes všechny památky na kostely již zmizely a dokumentační materiál z mého průzkumu, jako fotografie, nákresy i nalezené stavební opracované kameny, dlaždice apod. uložil jsem v Lašském muzeu v Kopřivnici.

Aby i širší veřejnost byla o zmizelých památkách na Kotouči informována, přinášíme obrázky, půdorysy a situační mapku obou kostelů.

Zbytky základů kostela na Kotouči

Novojičínská plemenná kniha kravařského skotu

Ing. Svatomír Mydlarčík, CSc

Na vídeňské zemědělsko-lesnické výstavě v roce 1866 se objevuje mezi plemeny skotu nové jméno — kravařské. Tímto vstupem na kolbiště světových plemen byla zahájena nová éra severomoravského chovatelství, před kterým se otevírají dalekosáhlé perspektivy.

Na světové výstavě ve Vídni v roce 1873 byla již před světovým fórem potvrzena a uznána jeho vynikající užitková hodnota a plemeno nastupuje k vítěznému tažení všemi významnými výstavami na konci 19. století. Na uherské zemské výstavě v Budapešti v roce 1885 obdržela chovná kolekce kravařského skotu první cenu. První cena připadla kravařským chovatelům na zemědělsko-lesnické výstavě ve Vídni v roce 1890, odkud si kromě toho odvezli domů všechny státní ceny ve své skupině.

Ze soutěže dojivosti, která byla u příležitosti této výstavy uspořádána, si odváží první cenu, 250 zlatých, také kravařská dojnice z Blahutovic, když nadojila při několikatýdenní kontrole průměrně denně 18,83 litrů mléka o tučnosti 5,18 %.

Na vídeňské výstavě v roce 1894 obdržel novojičínský spolek chovatelů kravařského skotu za kolekci krav císařovu cenu, vzácný stříbrný pohár.

Úspěchy sice sklízela prakticky jedna generace, ale ty byly vyvrcholením dlouholetého historického období vývoje chovatelství skotu, které svými kořeny sahalo hluboko do 17. a 18. století a nabylo intenzivních rozměrů v 1. pol. 19. století.

Kde stála kolébka kravařského skotu?

Historikové, zabývající se otázkou vzniku kravařského skotu, odvozují jeho původ z křížení bernských býků s tyrolským skotem, který byl v letech 1780—1790 dovezen na fulnecké panství. Přitom o původu tohoto tyrolského dobytka není nejen nic bližšího známo, ale ani z archivních pramenů panství samotného není patino, že by se zde aspoň později věnovala chovu skotu nějaká zvláštní pozornost. Naopak se na Fulnecku po celé první půlstoletí 19. věku intenzivně věnovali zušlechťování chovu ovcí a na tomto úseku dosáhli světových výsledků.

Hospodářský význam nejlépe ilustruje výkaz příjmů z chovu skotu a ovcí:

Rok	Skot zlatých	Ovce	Počet chovaných		
			krav	z toho orig. švýcarských	ovcí
1817	11.847	32.108	150	40	1.491/1815
1821	14.633	57.454	129	30	
1827	5.154	76.372	60	19	4.669
1830	7.126	55.807	69	29	3.808
1835	6.380	41.808	60	41	4.527
1840	7.526	37.762	39	39	5.475/1842

S poklesem počtu krav se také zmenšovala produkční základna pro odchov býků, kteří by napomáhali ke zušlechťování okolních stád skotu. Proto také v účetních záznamech zjišťujeme, že s výjimkou roku 1821, kdy se prodalo 33 chovných býčků — v letech 1816—1842 odprodávalo panství průměrně ročně pouze 8—11 býčků a z toho většina odcházela na panství mimo vlastní kravařskou oblast.

Zušlechťovací práci v chovu skotu nelze opírat pouze o import kulturnějších plemen. Má-li se dostavit očekávaný výsledek, je nutno předem vytvořit ještě pro každou takovou snahu optimální přirozené podmínky.

K těm patřila a stále ještě patří péče o odpovídající krmivovou základnu.

Ve světle historických dokladů dnes zjišťujeme, že k významným nositelům této koncepce patří v kravařské oblasti především panství Kunín (Kunvald), a to zejména v období, kdy jeho majiteli byli Harrachové, rod, z něhož vzešla řada dobrých hospodářů.

O těchto rodových schopnostech svědčí několik instrukcí, které se nám dochovaly přímo v archivních záznamech nebo alespoň v citacích některých dřívějších místních badatelů (Weigel, Kolb, Hausrotter).

Kunínské panství chovalo podle dochovaných soupisů zvířat již v první polovině 18. století na svých čtyřech dvorech v Suchdole, Kuníně a v Butovicích 215 krav, 91 jalovic nad 1 rok stáří a 25 býčků a býků 1—5letých. V tomto stádu působili již cizí býci a krávy (salzburského rázu) a vrchnost dbala, aby doplňování stáda se zajišťovalo z vlastního odchovu zušlechtěnými jedinci.

V šedesátých letech 18. století spravoval kunínské panství zplnomocněnec majitele Františka Xavera Harracha, jeho mladší bratr, Ferdinand Bonaventura, který podle dochovaných instrukcí usiloval o zlepšení úrovně chovu skotu nejen dovozy originálních švýcarských krav a býků, ale také zaváděním lepších chovatelských metod a zvyšováním výroby krmiv (mezi jiným setím vojtěšky a melioracemi luk).

Roku 1781 se ujala správy panství dcera Františka Harracha, vzdělaná Walburga, která učinila z Kunína nejen sídlo humanistického pokroku — známého po celé Moravě — ale zasáhla účinně i do hospodářské oblasti. Mezi jiným zdokonalovala dále chov skotu dalšími dovozy z ciziny.

Podle dochované zprávy zakoupila na začátku 19. století několik ušlechtilých býků bernského plemene a jimi se pak na panství křížily domácí krávy. Opakovaným křížením, osvěžováním krve novými dovozy a lepší chovatelskou péčí vznikl na vrchnostenských dvorech a později i u místních rolníků ráz, který si svou jakostí získal brzy dobrou pověst i mimo vlastní oblast.

V brněnském státním archivu je pod sign. B 14/2399 dochován přehled o pokroku ve zušlechťování skotu na Moravě v roce 1812, kde právě Kunín zaujímá první místo mezi panstvími Přerovského kraje podle procenta zušlechtěného skotu. Mezi chovnými býky bylo již 85 % zušlechtěného rázu, mezi kravami 82 % a mezi jalovicemi 90 procent.

Proto můžeme také číst v topografickém popisu tohoto panství z roku 1821, že v Kuníně a Suchdole je skot na významném stupni zušlechtění, ačkoliv předpokládá-nému všeobecnému a vyššímu zdokonalení stojí v cestě málo příznivé současné hospodářské podmínky. Dobrý chov skotu je založen na výnosech kvalitních luk v povodí Odry a na pěstování jetele."

Tyto zhoršené hospodářské podmínky můžeme si ověřit v konferenční knize důchodní z roku 1823, kde je učiněn zápis z dražebního protokolu, podle něhož se v průběhu roku prodalo rolníkům do okolních vesnic 33 krav a 24 jalovic. I toto panství začalo věnovat více pozornosti chovu ovcí.

Zušlechťování skotu na novojičinském panství

Historikové kravařského skotu se velmi skromně dotýkají úlohy novojičinského panství při tvorbě tohoto plemene. Po prostudování jeho archivu jsem však dospěl k názoru, že i tamnímu stádu patří významné místo při utváření typu kravařského skotu, a to zvláště v období 1830—1860, kdy ostatní panství dávala přednost rentabilnějšímu chovu ovcí.

K nejcenějším historickým dokladům o vzniku kravařského plemene patří totiž právě plemenná kniha novojičinského panství, na kterou mne před lety upozornil vedoucí okresního archivu v Novém Jičíně, pan ředitel J. Štindl. Je dnes uložena v zemědělsko-lesnickém oddělení Státního archivu v Opavě, fond velkostatek Nový Jičín.

Nedostatek místa nedovoluje zveřejnit podrobnou analýzu obsahu celé této unikátní knihy a proto se musíme omezit pouze na popis nejdůležitějších záznamů.

Panství novojičicko-štramberské roku 1781 propůjčil Josef II. c. k. tereziánské vídeňské akademii, aby se z dosažených příjmů udržovalo 15 šlechtických chovanců.

Do začátku třicátých let se na panství hospodařilo podle všeobecných zvyklostí na polích a ve stájích. Již z konce 18. století je dochováno několik nařízení, která ukládala pečovat o zlepšení chovu skotu, ale nařízení se realizovala jen velmi pomalu. Krávy se dále pronajímaly šafářům a nájemní smlouvy se po desetiletí neměnily ani svým obsahem ani krmnými dávkami, které se dojnícím přidělovaly.

Smlouvy také velmi povšechně řešily otázky obnovy stáda. Šafář měl povoleno vyřazovat ročně určitý počet krav a za ně na účet vrchnosti si dokoupit nové nebo si je odchovat sám, neboť měl uloženo odchovat na každých 10 nájemných krav od nejlepší 1 jalovičku.

Účty, které se zachovaly z počátku 19. století svědčí o tom, že ani krávy, ani býci nebyli nijak kvalitní, neboť sama vrchnost byla ochotna za ně platit co nejméně. Podle dobytčích žurnálů zjišťujeme, že se v zimě 1802/1803 nakoupilo v okolních vesnicích 29 nových dojnic a v roce 1803 zaplatila vrchnost za býka pro šenovský dvůr 36 zlatých, 30 krejcarů. Na celém panství se přitom v roce 1802 chovalo 5 býků a 167 dojnic.

V instrukcích o novém způsobu hospodaření bylo také novojičinskému panství v třicátých letech uloženo, aby zlepšilo úroveň chovu skotu.

Hospodářský úřad, který zatím významněji nereagoval na zušlechťovací proces v chovu skotu na okolních panstvích, byl nucen realizovat některá základní opatření k zlepšení úrovně kravských stád v jednotlivých dvorech. A právě díky tomu, že byl zaveden stájový registr skotu a systematicky veden po čtvrt století, můžeme dnes rekonstruovat vývoj kravařského skotu v jeho nejranějším období.

Tento registr měl podobu plemenné knihy, která se v originále vedla při purkrabské kanceláři jako velká vázaná kniha, do níž se zaznamenávaly u každé krávy všechny základní plemenářské a chovatelské údaje. Do knihy se zapisovaly údaje jen od tzv. kmenových zvířat (býků a krav), jež byla zvláště vybrána a obdržela jméno a číslo

registru. Vedení registru bylo organizováno tak, že u každé kmenové matky se zanášelo veškeré její potomstvo se všemi údaji o původu, datu narození, barvě a zbarvení, přeřazení, vyřazení nebo prodeji. Takové plemenné skupiny byly sestaveny ve dvorech v Senově, Žilině, Bernarticích a v Tamovském dvoře a prakticky zahrnovaly většinu chovaných krav. Bylo to celkem 187 krav, z nichž většina byla z vlastního odchovu, po matkách místního původu. 58 kusů bylo nakoupeno z chovů v okolních obcích a jen 3 z plemenného stáda (bernského) v Krásně nad Bečvou (majitel hrabě Kinský).

Zatímco do roku 1829 lze ze seznamu nakupovaných chovných býků pouze dedukovat, že označení „ušlechtilé plemeno“ představuje křížence místního rázu s býky dováženými z Tyrol na okolní panství (býk nakoupený v roce 1821 je přímo označen jako mürztálský), po roce 1832 udávají doklady přesně datum a místo nákupu i plemennou příslušnost používaných býků. V nepřetržité řadě až do roku 1863 to byli již jen bernští býci ze známých okolních panských chovů (Fulnek, Starý Jičín, Krásno nad Bečvou, Lukov, Napajedla) nebo dovozy originálních zvířat ze Švýcar.

Založením plemenné knihy byla nastoupena kvalitativně vyšší forma chovatelské a plemenářské práce. Těmto změnám se musela přizpůsobit i některá opatření ve výrobní sféře. Dojnice se sice i nadále pronajímaly šafářům za pevně stanovené peněžní a naturální dávky, ale v nájemních smlouvách se objevily již nové prvky. Zvýšily se nejen krmné dávky na kus, ale vrchnost začala usilovat o to, aby se dosáhlo vedle vyšší dojivosti také většího rámce zvířat a jednotného rázu.

Zatímco dříve se povoloval šafářům nákup krav, nyní trvala vrchnost na doplňování krav vlastním odchovem. Proto si v nájemních smlouvách vymíňovala odchov jalovic od každé šesté krávy (dříve desáté) a ke konci třicátých let již veškerá telata.

Výběr telat prováděl úředník purkrabského úřadu a po odstavu, který byl nejedříve po čtyřech týdnech sání, se telata převáděla do štramberského dvora k dalšímu odchovu. V roce 1849 se zde odchovalo 76 jalovic a 14 býčků.

Záznamy v novojičínské plemenné knize poskytují velmi cenné informace o změnách v barvě a ve zbarvení chovaných krav a jalovic. V seznamu odchovaných jalovic je u většiny zvířat uváděno podrobné zbarvení, podle něhož jsme sestavili přehled, jasně dokazující změny, jakými toto stádo procházelo v průběhu svého vývoje.

Výchozí stádo reprezentované kravami domácího rázu tvořila zvířata barvy převážně červené a černé bez odznaků, s hlavami červenými nebo černými zcela, ale také s bílými skvrnkami. Menší podíl krav byl červenohnědých bez odznaků a jen ojediněle se popis zmiňuje o kusech, které měly bílé břicho, bílé nohy nebo bílé skvrny na některé jiné části těla. Červenobíle strakatá byla jen zvířata (býci a krávy), která byla nakoupena z bernského stáda v Krásně nad Bečvou.

Zcela jiný obraz však nacházíme ve stádech na novojičínském panství již v letech 1841—1849, kdy červená, černá a červenohnědá barva bez odznaků téměř úplně mizí a převažují zvířata červenostrakatá a červeně plášťová s bílou hlavou, bílým břichem a bílými nohama.

Třetí fáze, která je ohraničena lety 1850—1860, mění opět své proporce zbarvení a do popředí vystupují jedinci bílí s červenými skvrnami nebo červení či červenostrakatí s bílým pruhem po hřbetě, s bílým ocasem, s bílou hlavou a bílými zadními nohama. Tato barva a takto rozložené zbarvení se pak stává charakteristickým pro kravařský skot, se kterým se setkáváme na všech výstavách v druhé polovině 19. století a později.

Jiným velmi cenným ukazatelem, který můžeme podle záznamů rekonstruovat, je stáří jalovic v den prvního otelení. Z nich zjišťujeme, že dochází ke zintenzivňování obratu stáda, neboť jalovice se již netelí kolem 4. roku stáří, ale zásluhou lepší výživy a zušlechťovacího procesu ve stáří 2—3 let.

Ze zpracovaných dat u 164 jalovic jsme zjistili, že v období 1840—1864 se otelilo 7,2 % jalovic ve stáří 2—2½ roku, 38,4 % ve stáří 2½—3 roky, 37,2 % 3—3½ roku a pouze 17,2 % nad věk 3½ roku.

Intenzita zušlechťovacího procesu byla patrna nejen z přehledu o převratných změnách v zbarvení skotu a ve zvýšení ranosti, měřené stářím při prvním otelení, ale také tím, jak intenzivně se odchovávaly jalovice a převáděly do stavu krav. Plemenný registr zaznamenává v průběhu 28 let 556 odchovaných jalovic, t. j. průměrně ročně 20 nových krav, takže celé kmenové stádo se vyměnilo asi po šesti letech.

Rokem 1864 se novojičínská plemenná kniha uzavírá a dochází k rozprodeji stáda, neboť dvory se pronajímají. Zůstává jen malá část, zatímco většina se prodává v dražbách a na trzích v Novém Jičíně. Ucelenější a početnější skupiny kupuje dolnorakouské panství Zistersdorf a zejména hrabě Stockau, majitel budoucího známého bernsko-hanáckého stáda krav v Napajedlích, pro dvůr Skalníčku u Hranic, koupený v roce 1858.

Tímto posledním hromadným odprodejem stejně jako intenzivními prodeji jalovic, krav a býků v minulých letech však výsledky chovatelské a zušlechťovací plemenářské práce nebyly zničeny, často se jen přesunuly do rukou dalších úspěšných pokračovatelů.

Kobzol,

(Výklad slova)

Ludvík Novák

Ve větší části naší lašské oblasti se oné „plodině chudiny“ místo spisovného tvaru brambor nebo brambora říká kobzol nebo také kobzal, jinde i kobzul, po případě v ženském rodě kobzola. Ale i mimo naši oblast je známo to slovo; nehledě k přilehlému pruhu lašskému v Horním Slezsku znají podle spolehlivých zpráv ten název i na Novoměstsku a Žďársku na Českomoravské vysočině, na Velkomeziříčsku, ba dokonce i v Čechách na Soběslavsku¹⁾. Připravovaný zeměpisný jazykový atlas přesně zjistí, v kterých oblastech je běžná ta neb ona podoba (kobzol, -al, ul, kobzola) a v kterých krajích se vůbec onoho názvu užívá.

Je-li výklad spisovného jména brambor dosud sporný²⁾, tím záhadnější je nářeční pojmenování k o b z o l. Z dosavadních pramenů nelze zjistit, od kdy se toto slovo vyskytuje v naší slovní zásobě v mluvě hovorové nebo v neliterárním písemném zaznamenání (v dokladech hospodářských).

První písemný záznam literární je v Gallašově-Fryčajově sbírce Múza Moravská, vydané roku 1813 a 1825³⁾ — odtamtud jej do svého Slovníku (2. díl z roku

1836) přejal Josef Jungmann⁴⁾). Dále podle dokladů v Ústavě pro jazyk český u téhož Gallaše z roku 1820⁵⁾ a u Berchtolda z roku 1823⁶⁾. Později první český dialektolog Alois Vojtěch Šembera uvádí „kobzole (zemiáky)" mezi zvláštními slovy různorečí Opavsko - Ostravického⁷⁾. Z toho ze všeho plyne, že počátkem 19. století byl název ten v naší oblasti běžný. Ještě starší doklad by se snad mohl najít v nějakém hospodářském záznamu některého panství.

Nejpohodlnější výklad je odvozovat to jméno od nějakého širitelce neb pěstitele. Za východisko se považuje Příborsko a Novojicko. — Tak Václav Jirásek⁸⁾ soudí, že „na Příborsku brambory zaváděl vrchnostenský správce jménem Kobzol, podle něhož se na Lašsku pro brambory ujal název kobzole". Mohlo by jít o vrchnostenského správce na Hukvaldech. Ale v příslušných dokladech ani v matrikách odtamtud ani okolních osad jsem takové jméno nenašel. Na Hukvaldech byl v těch letech vrchní správce Měrka.

Určitější je vlastivědný pracovník Ferdinand Pokorný, jenž ve Vlastivědě moravské II Místopis — Příborský okres z roku 1917 na straně 30 píše „...Hlavním pokrmem tehdy⁹⁾ byly zemiáky, kobzole zvané — dle prvního pruského zahradníka pěstitele zemiáků Kobsel...". A na str. 305 je sestaven seznam usedlíků na dominikálu, kteří si zakoupili panské pozemky za roční činži, a tam pod poř. číslem 32 je uveden v Závěšicích na dom. č. 68¹⁰⁾ G o b s e l J o s. — Ale akce ta byla prováděna teprve v době kolem r. 1840. Nebylo by však hláskoslovně nemožné, aby se příjmení Kobsel, Gobsel v řeči lidu nepřetvořilo v Kobzol a odtud i na hlízu kobzol.

Spojením a změněním obou zpráv a osobností z různých dob a z různých míst byla v pozdějších dobách vytvořena ona výše zmíněná „příborská legenda", šířená příborskými lokálními patrioty a některými profesory přírodopisu na příborském učitelském ústavě a jejich žáky. Nemůžeme ji však uznati hlavně z toho důvodu, že se přiči historickým zvyklostem spojeným se zaváděním a šířením nové plodiny v přečetných evropských zemích. Jirásek ve své knize líčí podrobně, s jakou horlivostí se tomu úkolu — a často za velikých překážek — věnovali v každé evropské zemi její propagátoři (a v některé zemi bylo jich i několik buď současně nebo v různých dobách); ale je zajímavé, že nikde na světě nebylo při pojmenování nové plodiny zvěčněno jméno některého propagátora. A byly to často velmi mocné a vznešené osobnosti z nejvyšších vrstev — i sami králové, ale ani těm se oně cti nedostalo. Tak se vyznamenávají pěstitelé odrůd, ale nikoli širitelé a pěstitelé druhů.

Všude jinde na světě byla ona nová neznámá plodina nazvána buď podle známé již věci (houby), vyrůstající ze země, nebo podle známého ovoce (jablko, hruška), dozrávajícího však místo na stromě v zemi, v půdě, jak se lze poučit z podrobného líčení Jiráskova v citované knize. Odtud italský název „tartufo" (lanýž), zdrobněle „tartufolo" — z toho v Německu s příslušnými hláskoslovnými změnami „Kartoffel" — u nás ve starších dobách, ještě za nadvlády německé řeči, a podle Bartoše v tehdejším pruském Slezsku doslovným přejetím „kartofle"; taktéž ruský název „kartoška" má základ v něm. Kartoffel. Druhá skupina — jablko, hruška s bližším označením „země, půda": francouzské „pommes de terre", něm. „Erdäpfel" (z toho u nás někde lidově „erteple") nebo Grundbirne — z toho na Slovensku grumbíry atd.; u nás kromě spis. brambor také zemiáky, zemská jablka s četnými dalšími „pokřiveninami"¹¹⁾. V druhé skupině tedy je země, půda podstatným znakem jména.

Podle prvního způsobu — podobnost s jinců věcí (jako v ital. tartufo) — vykládají vznik jména „kobzal" polské slovníky¹²⁾ od k o b z a¹³⁾. Někteří u nás vycházejí rovněž od kobzy, ale z prostředí ukrajinského, kde jiný hudební nástroj slove „bandura"; a protože u nás v některých krajích a dialektech říkají bramborům „bandur" (snad z latinského „panem durum"), vznikla prý chybnou asociací „bandura-kobza" dvojice „bandur - kobzol"¹⁴⁾. Příliš kombinované a vyumělkované — podobenství hudebního výrazu „dolní galka u kobzy" sotva v kom vyvolalo představu rostlinné hlízy bramborové — není zde té vnitřní spojitosti jako u italského tartufo-lanýž. A dále není tou kobzou vysvětleno zakončení slova "kobzol, kobzal". A ještě na jiné ukrajinské (nářeční?) slovo se pomýšlí jako na východisko pro vytvoření našeho nářečního slova kobzol, kobzal: g o r d z o l a¹⁵⁾ — to však samo o sobě je jazykovědům nejasné.

Jak vidíme, nevznáší jasno do tohoto obtížného jazykového problému ani vybájený správce Kobzol, ani pruský zahradník v Závěšicích Kobsel, Gobsel, ani hudební nástroj: ukrajinsko-polsko-česká kobza, ani záhadná ukrajinská gardzola. Třeba přihlížeti k vnitřní spojitosti nově vytvořeného slova se základy, z nichž slovo bylo vytvořeno. Dále však nutno přihlídnouti rovněž k sociálním příčinám, které způsobily, že nově vytvořený výraz se mohl ujmouti a rozšířiti nejen v kompaktním území, kde se v historické době vyskytuje, ale i v oblastech od onoho kompaktního území odlehklých a vzájemně spolu nesouvisících.

Slovo, vytvořené jedincem, nemůže se udržet, trvat a žít dále jen s tímto jedincem; musí se stát majetkem společenství, kolektiva, když to slovo potřebuje pro lepší vzájemné dorozumění. Koncem 18. století se v našich oblastech projevila potřeba vytvořit pro nově zaváděnou plodinu nový výraz namísto dosud nevžitého spisovného „brambor" nebo nějaké jeho nářeční náhrady, platné pro jiné oblasti. Slovo „brambor" tehda ještě zavánělo cizotou: Braniboři a Branibory neměli tenkrát u nás — zajisté již z doby, kdy Braniboři obsadili Prahu a Čechy a z doby pruských válek, kdy jsme ztratili Velké Slezsko, dobrý zvuk. Cítila se potřeba nazývat novou plodinu vhodným jménem, a proto někdo, ať už jedinec či nějaký menší kolektiv, pokusil se vytvořit pro novou věc nový výraz, vystihující podstatu věci a vyhovující širšímu kolektivu — takový, aby lid jej mohl přijmout do své slovní zásoby.

Těmto požadavkům a těm podmínkám vyhovovalo slovo kobzol. Není to slovo lidové, vzniklé bezděčně, vytrysklé lehce, nýbrž je to slovo „učené", vyšlé snad z dílny nějakého učence, který se vyznal v botanice (dobře znal podstatu nové plodiny na rozdíl od jiných plodin již známých a pěstovaných), který uměl latinsky a znal latinské botanické názvy¹⁶⁾.

Není to slovo jednoduché, nýbrž složené — a je potřebí vyložit obě dvě části, celek, a nikoli jenom jednu část složeniny. Je to vlastně tzv. kalk, tvořený podobným způsobem jako např. bavlna, vánoce¹⁷⁾, pomeranč¹⁸⁾, ambažura¹⁹⁾ atd.

Tvůrce si byl vědom, že základem skoro všech názvů u četných evropských národů (kromě italského tartufo a dalších jeho odvozenin) u této plodiny je země, půda (ve fr. pommes de terre, v něm. Erdäpfel, Grundbirne se všemi možnými odvozeninami a „pokřiveninami"²⁰⁾, v čes. zemiáky, zemská jab(l)ka atd.) a že čeleď „lilkovitých" sluje „solanaceae", lilek pak jako rod „solanum". A z toho obojího důvodu pojmenoval druh lilku, t. brambor, v druhé, základní části složeného slova latinským koře-

nem sol; náslovné neznělé „s“ nejen v německé výslovnosti, ale často i v naší nářeční přechází ve znělé „z“ — odtud zol²¹⁾. A protože ona plodina se od jiných zemědělských plodin liší tím, že je to okopanina, že se kope, byl vzat jako první část té složeniny slovesný kmen kopati „kop“. Spojením obou částí „kop+zol“ neznělé „p“ před znělým „z“ přešlo ve znělé „b“ nejen ve výslovnosti, nýbrž i v grafice.

A tak vzniklo slovo „kobzol“. Třebas se tato etymologie zdá na první pohled bizarní a hybridní, pokládám tento svůj výklad ze všech shora uvedených výkladů za pravdě nejpodobnější. Tato hypotéza ovšem ob stojí jen za předpokladu, že prvotní, primární podoba je „kobzol“, kdežto kobzal, resp. kobzul jsou podoby sekundární.

Zbývá ještě naznačit, kdo asi je původcem tohoto hybridního, ale podstatu věci samé dobře vystihujícího slova. Nikoli správce nějakého jednotlivého panství ani prostý zahradník, nýbrž někdo ze širšího kolegia, které se vedle své hlavní činnosti zabývalo také hospodářstvím, pěstováním plodin; které vlastnilo mnoho statků v různých oblastech nejen v českých zemích, nýbrž i v polských — a tak mělo možnost zavádět s nově pěstovanou plodinou i její nové pojmenování v různých oblastech českých a polských; znalost latiny a botaniky se u něho předpokládá samosebou.

Byli-li to příborští piaristé²²⁾ či některé jiné kolegium v jiném kraji, nelze zatím rozhodnouti. Přispěti svou pomocí při řešení tak četných shora naznačených problémů mělo by se regionálním vlastivědným pracovníkům především na Příborsku a na Novojicku státi pobídkou k horlivé a záslužné činnosti v tomto směru, chtějí-li aspoň v pozmeněném smyslu zachrániti onu „příborskou legendu“ o vzniku toho slova v jejich kraji.

Poznámky:

- 1) Milan Kudělka, roz. v Zábřehu na Mor., věd. pracovník Slov. ústavu ČSAV — pobočky v Brně (pro Novoměstsko); prof. Jiřina Hradecká, roz. ve Velkém Meziříčí (pro Velkomeziříčsko — obce Raclavice, Březejc, Jablůňov); ředitel škol v. v. Oldra J. Novotný z Třebovle u Kouřimě v Čechách (pro Soběslavsko).
- 2) Obvyklý výklad je dodatečná aktualizace nějakého staršího názvu ze základu „grundbirne“ vzhledem k situaci vzniklé v t. zv. hladových letech 1771 a 1772, kdy prý země braniborská dodala větší zásilku oné plodiny do Čech. Závažnost problému by vyžadovala zvláštního pojednání.
- 3) Josef Heřman Agapit Gall a š (1756—1840), vytrvalý ctitel Gessnerova idylismu, rád vkládal do svých sbírek ukázky poezie prstonárodní (v. pozn. 4). Ke konci svého života žil jako osleplý lékař u svého tchána v Hranicích a sbíral materiál ke svým spisům; v jednom z nich (Annales str. 92 — za ten záznam vděčím vedoucímu Státního archivu v Opavě Bohumíru Indrovi) mluví o „kobzolicích“ k r. 1772 — ale to je zajisté jen antedatování toho názvu, s kterým se seznámil teprve později, někdy před rokem 1813.
- 4) Citáty z Jungmanna sub heslo „kobzole, e, f.“ (chybně místo „kobzol“ nebo „kobzola“) — se zachováním písemných odchylek: Třeba jen mívají chléb, kyšku

a dolky, kaši, kobzole, to silí pacholky po práci s polí (MM 42), a druhý stručný doklad: Z hrachu a kobzolí (MM 78).

- 5) Velká plodnost Moravy, Hyllós (v podobě kobzul, kobzulů!).
- 6) Presl, O přir. rostlin (v podobě kobzole); oba doklady podle sdělení Ústavu pro jazyk český.
- 7) Základové dialektologie československé z roku 1864, str. 58.
- 8) Začínáme u snídaň, Živá věda 1942, sv. 12, str. 107.
- 9) Tj. před zrušením roboty.
- 10) Kupní cena 150 zl.
- 11) Soupis názvů na Moravě a ve Slezsku u Bartoše, Dialektický slovník moravský 1906, s. heslo brambor; Jazykový koutek v rozhlasu 13. 10. 1952 atd. (i slovenské názvy); taktéž Václav Machek, Česká a slovenská jména rostlin z roku 1954, str. 206/7.
- 12) Varšava 1902 bez udání autorů — pod heslem „kobzole, i — rodzaj ziemniaków“; další podoby: kobzale, kamizelki, zdrob. okbzaliczki; slc. kobzale, -ole, -uly (mor.).
- 13) „Dla podobieństwa gałki dolnej u kobzy“; kobza pak je „staroświecka lutnia, lira, bandurka“. — Nové vydání Słownik języka polskiego za redakce J. Karłowicze atd. z r. 1952, str. 384 totéž.
- 14) Ústav pro jazyk český, v. u pozn. 6.
- 15) Václav Machek, Česká a slovenská jména rostlin, str. 10/11 a 207 a Etymologický slovník jazyka českého a slovenského z roku 1957, s. heslo kobzol „... asi z kartofla, -chla, -pla.“ Přešlo prý k nám skrze horské pastevce ukrajinského původu. — Nehledě k záhadě, jak z počátečního gord — mohlo vzniknout počáteční kob-, komplikuje se ten problém jazykový ještě dalším problémem historickým, kdy a zdali vůbec se oni horští ukrajinští pastevci přestěhovali v místa, kde se toho výrazu „kobzol“ u nás a v Polsku užívá. Neboť stěhování ukrajinských valachů se skončilo kolem roku 1700. Obtíž toho výkladu vzrůstá ještě tím, že se zde předpokládá, jako by tato názvoslovná cesta u nově zaváděné plodiny se ubírala od východu na západ, ačkoli šla právě opačným směrem: z Itálie k severu do Německa a ze západních zemí (Francie a Německa) směrem východním k nám, k Slovákům, Polákům i Rusům. Jazykový koutek v rozhlasu 13. 10. 1952 přiznal, že „téměř všechny doklady ukazují na to, že s touto důležitou plodinou jsme se seznámili prostřednictvím německým“. Výklad O. J. Novotného: gord - uzel, zole - zelina, po stránce filologické nic nevysvětluje.
- 16) Srv. fazol z řec. fasélos, lat. phaseolus (Machek, Etymolog. slovník).
- 17) Baumwolle/ba-vlna, Weihnachten/vá-noce.
- 18) Lat., persky — Jazykový koutek 25. 2. 1956.
- 19) Machek, Etym. sl. „snad žertovný útvar s 1. částí od ambice, v 2. části snad vězí základ od bažiti s cizí příponou“; srv. také Machkův výklad „Česká jména rostlin“, s. Impatiens.
- 20) Výraz Jazykového koutku v rozhlasu 13. 10. 1952.
- 21) Podst. jméno „solum“ (s krátkým o) — půda, země; sr soda/zoda, zodovka; saft/zoft; sal/zol.
- 22) Piaristé byli v Příboře; nevedli sice hospodářství na svých statcích, ale starali se o vzorné zahrady a o zahradnictví, aby vyhověli řádovým předpisům, kladoucím důraz na bezmasou potravu (Piaristé a český barok, Dr. Augustin Alois Neumann, Olomouc 1933, zvl. str. 125).

Ilustrátorské začátky malíře A. Zábranského

K umělcovým šedesátinám

Miloslav Baláš

Zasloužilý umělec malíř Adolf Zábranský dožil se 29. listopadu t. r. šedesáti let. Pochází z vesnice Rybí u Štramberka, kde se narodil v rodině řidičského učitele 29. listopadu 1909. Výtvarné vzdělání získal nejprve u prof. F. Kysely na Uměl. prům. škole v Praze, pak ve speciálce prof. Willy Nowaka na Akademii. Záliba v kresbě určila jeho výtvarnou cestu, jejíž doménou se stala ilustrace. A. Zábranský dosáhl v ilustrační tvorbě opravdové virtuozity a výzdobou četných knih získal si popularity nejen doma, ale i za hranicemi.

Když na podzim r. 1928 odcházel na studia do Prahy, neměl ani potuchy, že bude malířem. Zapsal se tehdy na filosofii, obor francouzština a čeština. Ale přednášky profesora Weingarta o staroslovenštině a Havránkovy staročeské semináře ho nijak neupoutaly a tím méně ho nadchly lekce profesora Křepinského ze starofrancouzštiny. První semestr ještě Adolf Zábranský na filosofii odkolokvoval, ale v druhém semestru upoutaly ho zcela přednášky z dějin umění, zejména zasvěcené a téměř strhující výklady profesora Matějčka. Do užšího kontaktu s výtvarným světem uvedl ho také častý styk s výtvarníky z Valašska, zejména s Josefem Brožem, nyní národním umělcem, a ještě více s obratným grafikem Jožkou Baruchem, který se už v Praze zabýval a sehrával tu tak trochu úlohu rádce a protektora začínajících valašských umělců. Koncem druhého semestru rozhodl se Adolf zpřetrhat mosty s filologií a případnou profesorskou dráhou a věnovat se umělecké tvorbě.

Odhodlání přestoupit k nejistému povolání výtvarníka bylo ovšem třeba ještě probojovat s rodiči. Při tom mu vydatně pomohl přímluvou štramberký vlastivědný pracovník učitel Cyril Hykl, který od svého působení v Rybí sledoval se zájmem Adolfovy pokusy v umělecké tvorbě.

Po prázdninách 1929 přihlásil se Zábranský na Umprum, bylo však třeba podrobit se zkoušce a prokázat své nadání. Při zkoušce bylo začínajícímu výtvarníkovi uloženo nakreslit žánrový námět výjevu z kopeckého krámu. Adolf nakreslil výjev s tak živou realitou, že bez námitek byl přijat do Kyselovy školy všeobecného kreslení.

Bydlil jsem tehdy jako posluchač filosofie na vršovické periferii ve ztracené kolonii nad Edenem. Do Prahy to bylo daleko, na přednášky zrovna lán světa, téměř půl hodiny jen ke konečné stanici jedničky. Rozhodl jsem se proto přestěhovat někam blíž do středu města. Ale snaha najít vhodný, levný byt byla marná. A tu jednou potkám na Kar-

lově náměstí Adolfa Zábranského a svěruji se mu se svým trápením. Adolf už ze střední školy byl znám jako dobračisko, ochoten ihned každému pomoci. Sdělil mi, že bydlí na Malé Straně pod Novými zámeky schody, a hned navrhl, ať se nastěhuji k němu, že je tam volná světnice i postel. „Najdeš to snadno, je to v Thunovské ulici č. 7 v domě mezi anglickým a německým vyslanectvím. První poschodí s pavlačí, na dveřích tabulka Anna Cvrk.“

Pádil jsem ihned do Thunovské ulici a vešel do nerudovsky starobylého domu a našel i byt Anny Cvrkové. Otevřela vetchá stařenka, jak se později ukázalo, měla dvaosmdesát roků. Uvedla mne do sešlelého pokoje a vykázala mi postel. Hned jsme se dohodli. Majitelka bytu si vyžádala, abych jí i přes vysoký věk říkal „slečno“ a s hrdostí prohlásila, že je bývalá komorná kněžny Lobkovické.

Stal jsem se tak spolubydlícím začínajícího malíře Adolfa Zábranského v bytě komorné kněžny Lobkovické, a to spolubydlení bylo pro mne jako vstup do druhého světa. Zábranský přibližoval mi v rozhovorech jednotlivé kapitoly z dějin umění a seznamoval mne s vůdčími zjevy světového moderního malířství. Za volných odpolední chodili jsme spolu po pražských památkách, vystupovali na Hradčany a obdivovali vitráže u sv. Víta, a v sobotu, kdy býval volný vstup, chodili jsme do „Moderní galerie“ na kraji Stromovky. Tu jsme celé hodiny prodlévali před obrazy modernistů, zejména příslušníků známé skupiny „Osmy“, obdivovali jsme mistrovství Francouzů Courbeta, Cézanna, Vlamincka, Deraina, Picassa. Byly to zážitky nezapomenutelné. Z knihovny UMPRUM donášel Adolf obsáhlé monografie světových mistrů a v nich jsme listovali při petrolejovce, (v tom domě uprostřed Prahy nebyla ještě na začátku třicátých let zavedena elektřina) často do pozdních hodin.

Adolfu Zábranskému vděčím za mnohé, co mi osvětlil z té složité tvorby lidského ducha, a on to dovedl podat nevtíravě, živě a velmi poutavě. Sedával jsem mu leckdy modelem. Jednou měl za úkol nakreslit nějaký biblický výjev. Na modely ovšem nebylo prostředků, ale nebyl by to on, aby si neporadil. Prostěradla přes ramena, na hlavu ručník, zřasil trochu roucho, určil mi posici a já mu tak znázornil klečící kající Maří Magdalenu. Bývaly to večery, ve kterých se žilo jen výtvarně, debatovalo a diskutovalo o umění a diskusí se zúčastňoval častý náš host J. Borož, také Hudeček a jiní.

Začátkem roku 1930 objednal si ode mne vydavatel Milotického hospodáře A. Dadák povídku pro Milotický kalendář. Já už měl za sebou řádku povídkových prací, většinu mi z nich otiskl Vojtěch Martínek v Besedách, nedělní příloze Mor. slez. deníku. Dadákův kalendář stál umělecky poněkud výše nad tehdejší kalendářovou produkcí, zejména nad vimperskými Steinbrennerovými kalendáři. Psali do něho Dadákovi O. Bystřina, J. Petrus, Jos. Jahoda a nějaké verše tam otiskl i Miloš Jirko. Dadák hledal mladší autory a platil dost slušné honoráře. Přednost dával povídkám spíš s vesnickou tematikou. Pustil jsem se tedy do

práce a napsal jsem povídku s notnou dávkou ruralismu, který se projevoval i v názvu „Selská krev“. Tak jak já se zajímal o výtvarnou práci A. Zábranského, tak on sledoval se zájmem i mé literární začátky. Přčetl si rukopis „Selské krve“, zamyslel se, znovu zalistoval a nakonec prohlásil: „K tomu by se daly nakreslit pěkné obrázky!“ Pobídl jsem Adolfa a do týdne byl návrh uveden ve skutek. Poslali jsme kresby do Milotic, kde byly přijaty s povděkem. Zakrátko došel Adolfovi honorář, první honorář za ilustrační práce. Od roku 1931 ilustroval A. Zábranský pravidelně mé milotické povídky, zvláště se mu podařilo vystihnout kresbou orientální baladu „Semsnahár“. Jeho ilustrace měly kreslířský švih, byly zvládnuty obratně v kompozici a překvapovaly i odvážností. V Milotickém kalendáři koření tedy vynikající ilustrátorské umění mistra Adolfa Zábranského, které si vítězně prorazilo cestu k nejvýznamnějším nakladatelským podnikům doma i v zahraničí a vydalo květy spanilé a půvabné krásy.

Od Anny Cvrk jsme se později odstěhovali, já do koleje, Adolf Zábranský do Bubence, kde si našel byt společně s malířem Fr. Hudečkem. Docházel za námi studenti z Valašska do koleje často, to už byl žákem profesora Willy Nowaka na Akademii.

Někdy v polovině třicátých let připadl na myšlenku, že by měl navštívit Paříž. Paříž, Mekka malířů, byla jeho starou touhou a lákala ho měsíc od měsíce. Tu se přece tvořila také jedna kapitola našeho malířství od Cermáka k Brožikovi, od Hynaise k Muchovi a konečně k Františku Kupkovi a k proslavenému nedávno zesnulému Othonu, Caubineovi-Kubínovi. S touhou po Paříži vyvstal ovšem problém, jak obstarat prostředky. A tu opět pomohl Adolfův štramberský „strýc“ Cyril Hykl. „Chceš-li vidět Paříž, musíš malovat a prodávat!“ Za pokus to stálo a Cyril Hykl vložil do pokusu kapitál. Koupilo se plátno, potáhly blindrámy a Adolf se pustil do práce. Ty letní měsíce třiatřicátého roku patří k nejintenzivnějšímu období Zábranského krajinářské tvorby, v nich vzniklo množství krajin většinou se štramberskými náměty, které se rozprodaly hlavně mezi učitelstvem. Sen Adolfův se splnil. Paříž mu otevřela své brány a brány mu otevřela i pařížská muzea, zejména Louvre, kde mohl studovat barevnou skladbu, kompozici a prostorovost oblíbených mistrů Maneta, Renoira, Cézanna, Bonnard, ale i fauvistů, a kubistů Braquea, Picassa, Rouaulta a Juana Grise.

Dílo Adolfa Zábranského je bohatě rozkošatělé. Jeho hodnocení vymyká se ovšem z rámce této vzpomínky, avšak nelze se nezmínit o tom, jakého uznání došly Zábranského ilustrace k dětské knize. Umělecká kritička J. Dohmová napsala studii o ilustračním umění Zábranského do amerického časopisu „The Junior Bookshelf“ (6 roč. 1964) a v ní zhodnotila celoživotní tvorbu našeho krajového významného umělce, kterou uzavřela slovy: „Dílo Adolfa Zábranského by se mělo stát obecným majetkem dětí na celém světě.“ Jsou to slova vysokého uznání, slova neskrývaného obdivu, která našeho jubilanta mohou jen těšit.

Drobné zprávy

Zaniklá ves Hundorf

V Kravařsku, roč. V, na str. 35 vysvětluje F. Vašina název hory Hundorfu (785 m) nedaleko Mojkova tím, že se tu dříve hojně vyskytoval jeřábek (německy Haselhuhn). Uvádí dále, že pod vrchem Hundorfem poblíže kříže bývalo kdysi větší páleníště uhlí a malá dřevěná osada uhlířů — Dorf. Z toho prý tehdejší lesníci — Němci — vytvořili název Huhndorf. K tomu upozornil Vladimír Dušek (Kravařsko, roč. IV., str. 13—14), že na některých mapách z počátku tohoto století se tento kopec nazývá též Hodorf a že je dokonce jednou chybně ztotožněn s lesem na jih od hory Krátké. — Václav Severa ve svém nekritickém Novojickém okrese (Brno 1933) dokonce Hundorf při popise Veřovských vrchů vůbec vynechal. Ostatně se o něm nezmiňuje ani Č. Kramoliš v Rožnovském okrese (Brno 1907), přesto, že na str. 214 vypočítává všechna pomístní jména u obce Zubří, do jejíhož katastru Hundorf zčásti spadá.

Jak se zdá, je Huhndorf totožný se vsí Vyšová (Wysschowa) a Nová Vyšová, které r. 1348 i s lesem podle Bečvice postoupili bratři Chot, Vrš, Stonař a Bušek z Krasna Čeňkovi z Drahotuš záměnou za Morkovice, které však Čeňk koupil od nich ihned zpět (zem. desky olomoucké latinské ve vyd. Demuthové, Wolfskronové a Chytilové, díl I, č. 4). Fr. Černý v Ukazateli k latinským zemským deskám, Brno 1914, str. 440 polohu obou vsí neurčuje. V letech 1505—1548 se při prodeji velkostatku rožnovského několikrát jmenuje m. j. i půl vsi Handorfu, Hodorfu, Hondorfu (ve vydání F. Matějka, sv. II, Brno 1948, str. 151, 270, 287, 354), kte-

rou vydavatel podobně jako už předtím L. Hosák (Histor. místopis země Moravskoslezské, Praha 1938, str. 680) správně lokalizuje do trati Hondorf u Zubřího. Hosák obec uvádí však jen k roku 1505 a 1531. Zdá se tedy, že Hondorf-Hondorf je pouze německý název pro vysoko položenou ves (anebo pro ves založenou Vršem z Krasna). Pravidelně obě Vyšové (Vršové?) během 15. věku už zpustlé splynuly. V té době náležela panství Starý Jičín, Štramperk i Rožnov stejným majitelům, takže půl zpustlé vsi připadlo patrně do katastru mořkovského, tedy k panství štramberskému, půl zůstalo při Zubří, tedy u panství rožnovského.

A. T.

Frenštátský odboj pro české obce Novojicka

Alois Zbavítel

Po mnichovském diktátu zmocnilo se Frenštátska nebývalé vzrušení, a to nejen pro všeobecnou tragiku osudu našeho národa a státu, ale též proto, že po odtržení okrajových částí republiky stal se Frenštát útočištěm mnoha lidí, kteří se odstěhovali před zábořem Těšínska, Opavska a Novojicka. Frenštát nezůstal k nové situaci nijak pasivní, ale všemožně se snažil pomoci českým lidem v odtrženém pásmu. Vždyť tu na Novojicku šlo o mnohé úplně české obce, s nimiž měl Frenštát odvěké příbuzenské, pracovní i kulturní styky.

O hranicích mezi okleštěnou republikou a zabraným územím nebylo delší dobu na Frenštátsku spolehlivých informací. Panoval všeobecný zmatek a před

nacistickým vojskem byly do Frenštátu odváženy nejen učební pomůcky a školní archivy, ale i jiné umělecké a historické památky. Z Hodslavic přivezli kolébku a jiný nábytek z rodného domku Františka Palackého, ze Štramberka vzácnou obecní kroniku. Při obsazování frenštátského sousedství zašlo německé vojsko příliš daleko: zabralo Hodslavice i se železniční stanicí, Mořkov, Veřovice i Bordovice. Z těchto obcí však později ustoupilo, takže hranice vedla vrchem Pekla nad Bordovicemi přes les Háj a hřebenem Červeného kamene k severnímu okraji Vlčovic.

Na frenštátské radnici sešel se **okresní starostenský sbor**, který se usnesl na protestu spojeneckým vládám a několik jednotlivců odesílalo pak dopisy vlivným známým v Americe a v Itálii, aby zakročili na vládních místech v zájmu postiženého českého obyvatelstva tzv. pátého pásma. Frenštát se stal střediskem veškerých akcí, jimiž se mělo jednak pomáhat českému obyvatelstvu v odtrženém území a jednak podkopávat pozice nacistických vetřelců. Veškerou záchranou, pomocnou a odbojovou činnost řídila tehdy **Hospodářská a kulturní rada** (HKR), která byla první odbojovou organizací na Frenštátsku. Vyřizovala především všechny úřední i soukromé věci občanů odtržených obcí, s nimiž bylo zábořem legální spojení přerušeno. Na neděli 23. října 1938 svolala tato organizace na frenštátskou radnici tajnou schůzi starostů nebo jejich zástupců všech českých obcí obsazeného Novojicka, aby s nimi jednala způsoby ilegálního spojení s Frenštátem a všechny formy trvalého odboje proti nacistům. Starostům dostalo se na konci porady závazného ujištění, že Frenštátští zahajují boj za osvobození republiky a že neustanou, dokud rozpínavost fašistického nacismu

nebude zlomena a národu opět vrácena jeho svoboda.

Úkolů HKR bylo velmi mnoho. V prvních dnech vydatně pomáhali studenti z Novojicka, pokud dostali propustky k návštěvě frenštátských škol. Ještě více posloužili věci odboje dělníci, kteří dojížděli každodenně do práce ve Štramberku a v Kopřivnici. Na Štramberku byla zavedena ve vápence a v cementárně výzvědná služba, která zjišťovala rozsah výroby a množství denně odváženého vápence a cementu. Veliká důležitost připisovala se zpočátku optování českých lidí pro republiku. Poněvadž však notáři a soudy nechtěly jim opční prohlášení ověřovat, pomohl frenštátský okresní soud, který pod rouškou tmavých nocí odjížděl s potřebnými razítky do Vlčovic k hranicím a opční prohlášení ověřoval. Spojky scházely se v noci s frenštátskými pracovníky v hostinci Jiřího **Jalůvky** ve Větrkovicích. Přinášely podrobné zprávy o situaci v jednotlivých obcích a různé žádosti k vyřešení.

Značná pozornost byla věnována zbraním. Od počátku snažili se frenštátští odbojoví pracovníci živit odpor lidu zabraného území k nacistické ideologii, aby byl schopen vystoupit proti okupantům i se zbraní v ruce. Starali se proto o jeho vyzbrojení. Zbraně získal Frenštát v poměrně značném počtu ze tří pramenů. Mnoho zbraní jsme odvezli od likvidujícího policejního ředitelství v Opavě zcela nenápadně v nábytku při přestěhování do Frenštátu. Mimo to jsme se postarali o to, aby co nejvíce zbraní bylo před provedením záboru svezeno do Frenštátu, aby se nedostaly do rukou nacistů a aby se později mohly vrátit českým lidem v Sudetách pro odboj, s nímž jsme počítali. Třetí pramen zbraní se nám otevřel ve frenštátských kasárnách, když došlo 15. března 1939 k okupování drahé naší republiky.

Před předáním inventáře kasáren německým orgánům získali jsme značný počet lehkých zbraní. Stačili jsme proto za okupace vyzbrojit náležitě nejen frenštátské odbojáře (zvláště **Webrovu** skupinu, která měla své zbraně u Ant. **Marynčáka**), ale mohli jsme je dodávat i do Sudet všude tam, kde došlo k organizaci podzemního hnutí odporu. Frenštátská HKR dosáhla největšího ohlasu při podněcování českých lidí k odboji na Štramberku. Tam se poměrně velmi brzy utvořila z **pokrokových řemeslníků a obchodníků** odbojová organizace, která nabyla značného rozsahu. Současně zahořela ideály svobody a nesmiřitelným nepřátelstvím k nacistům komunistická mládež, z níž se při vystupňování nacistického násilí vytvořila pozoruhodně **Štramberská skupina partyzánů**, vedená nejdříve Vladimírem **Rajnochem** a později **J. Jaškem**.

Do českých obcí Novojicka dopravovaly se zbraně z Frenštátu dvojí cestou. Prvá vedla Ostravou, kde se pro odboj získali spolehliví havíři a hutníci. Zbraně se odtamtud dopravovaly na místo určení nákladními auty pod uhlím. Jinak obstarávaly tuto službu spojky, které přestupovaly hranice v lesích nad Lichnovem (např. Josef **Špaček** ze Štramberka se svým pomocníkem Gustavem **Hyklem**, který přicházel pro zbraně k Josefu **Knězkovi** na frenštátský stadion).

Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava rozešla se Kulturní a hospodářská rada. Její pracovníci vstoupili pak do různých odbojových skupin, v nichž pokračovali v hnutí odporu až do našeho květnového vítězství 1945, jak bylo slavnostně zdůrazněno na památné tajné poradě na frenštátské radnici 23. října 1938.

Starý špýchar v Bartošovicích

U selského statku č. 182 v Bartošovicích stával zajímavý dřevěný špýchar. Na kamenné podezdívce byla srubová stavba s ochozem na dvou stranách ze

dvora. Dle dosud žijících pamětníků měl ochoz obloukovitá okna typického lašského lidového slohu.

Špýchar byl nynějším majitelem zbořen roku 1947, pouze kamenná podezdívka zůstala.

Přinášíme obrázek špýcharu na-

kresleného podle zachované, avšak značně poškozené fotografie a obrázek nynějšího stavu statku.

E. Hanzelka

Od čeho povstal místní název Vlkovice

Vlkovice (pomnožné, 2. pád do Vlkovic, 6. p. ve Vlkovicích; starousedlíci užívají příd. jméno vlkovský, novousedlíci vlkovický), leží asi 7 km východně od Oder. Původně tu byly dvě samostatné obce: Moravské čili Velké Vlkovice, patřící v 15.—19. stol. k panství fulneckému, a Slezské čili Malé Vlkovice patřící v tomto období k panství oderskému a tím k Opavskému Slezsku. Při správní reformě v roce 1949 byly spojeny v jednu obec a dostaly název Vlkovice bez dosavadních přívlasků. V období 1850—1948 náležely Slezské Vlkovice k soudnímu okresu Odry a politickému okresu Opava, Moravské Vlkovice k soudnímu okresu Fulnek a k politickému okresu N. Jičín. V l. 1949 až 1960 tvořila obec součást okresu Vítkov, při nové správní reformě v polovině roku 1960 připadla pod ONV Nový Jičín.

Podle nejstaršího dokladu k r. 1374 se uvádějí „incolae de Lupi villa maiori et de Lupi villa minori (A. Rolleder, Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odrau, Steyer 1903, str. 45). R. 1412 se připomíná advocatus (fojt de Wolfsdorf) Stát. archiv Opava, sbírka listin různého původu, č. 2); r. 1470 Lupi villa minor (Rolleder, str. 66); 1481 ve Vlkovicích, což ke mně přísluší, 1520 ve Vlkovicích, 1541 Vlkovice, 1590 na vsi Vlkovicích — míní se vždy Moravské Vlkovice (F. Matějek, Zemské desky olomoucké, II, 37, 214, III, 135, 186 a 187); 1607 ve Vlkovicích 14 sedláků, 1 zahradník (Zukalova pozůstalost ve Stát. archivu Opava, heslo Odry); 1608, 1636, 1683, 1707, 1720—1724 vždy Wolffsdorff (Stát. archiv Opava, mustruňk poddaných k r. 1608; tamtéž, titulní list nejstarší oderské matriky; A. Turek, Soupis urbářů Ostravského kraje

v 15.—18. stol., Opava 1954, str. 71; Rolleder, cit. spis str. 239; Stát. archiv Opava, Karolinský katastr, vévodství Opavské sv. X, XX). Vedle toho v 18. až 20. stol. běžně Schlesich Wolfsdorf, pro Moravské Vlkovice Mährisch-Wolfsdorf.

V Catalogích cleri z let 1842 a 1854 na str. 143 a 201 byl uveden pro Slezské Vlkovice název Vlkova, kdežto pro Moravské Vlkovice bylo užito správného názvu Moravské Vlkovice. Ve formě Vlkova uvádí obec též Gregor Wolny, Kirchliche Topographie von Mähren, Olmützer Erzdiözese, sv. III., str. 187, 189.

Jméno souvisí nepochybně se substantivem vlk; osadu založil patrně březovský probošt Vlk, latinsky Lupus (srov. k tomu u A. Turka, Prameny k poznání vývoje sociálních poměrů na panství hradeckém do 16. stol., Slezský sborník roč. 50, Opava 1952) anebo lokátor Vlk (Wolf, z německého Wolfgang). Psaní v Catalogu cleri a u Wolného ukazuje, že oba prameny vycházejí od přídatného jména přivlastňovacího Vlkova, t. j. Vlkova ves. Později podle přechetných jmen na -ice ožil znovu starý tvar na Vlkovice.

A. Gregor

Výklad názvu obce Dobešova

Jméno obce se v pramenech v latinském textu poprvé vyskytuje ve tvaru Dobeswalt (Ant. Rolleder, Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odrau, Steyer 1903, str. 45). V l. 1534, 1568, 1571 je v českých pramenech uvedeno ve formě Dobešov (V. Prasek, Historická topografie země Opavské, I, Opava 1891, str. 119), r. 1602 ve formě Bešvald, Dobešwald (Stát. archiv Opava, Kniha roků III, f. 87), r. 1607 Dobešwald (Prasek, Organizace práv magdeburských na severní Moravě a rakous-

kém Slezsku, Olomouc 1900, str. 222 — v příčině krádeže Martina Klimka ze vsi Dobešwald); r. 1607—1608 Dobeschwald (Stát. archiv Opava, Zukalova pozůstalost, heslo Dobešov), 1908 též ve tvaru Dobischwaldt (tamtéž, fond Hejtmanství opavsko-krnovské, mustruňk poddaných k roku 1608) a roku 1610 v podobném znění Dobischwald (tamtéž, titulní list nejstarší oderské matriky). V l. 1611—1627 se v témže prameni porůznu v latinském a německém textu obec nazývá Tibischwald, Dibischwald, Dibisswald, Dobeswald. R. 1636 se objevuje jméno Dobischwald (Státní ústřední archiv, fond Česká dvorská komora, sig. O V, a A. Turek, Soupis urbářů Ostravského kraje, Opava 1954, str. 70); 1646 von Dobeschwalder Kirchen (Rolleder, cit. spis str. 193). Další doložené tvary: 1683 Dobischwaldt (Turek, cit. spis str. 71), 1708 Dobeschwaldt (Rolleder, str. 239), 1720 Dobischwalde, Stát. archiv Opava, Karolinský katastr, Opavské vévodství, sv. XI, XX. V církevních příručkách Catalogus cleri se uvádí obec r. 1842 v českém znění jako Tobswald, v německém jako Dibischwald, r. 1854 jako Tobswalt a Dobischwald a ve stejném českém tvaru i r. registruje ves k r. 1857 i Řehoř Wolny ve své známé Církevní topografii, Olomoucká arcidiecése, sv. III, str. 180.

Místní jméno Dobešov je od původu přídatné jméno přisvojovací k základu Dobeš a znamená Dobešova ves (v německém tvaru Dobešův les, neboť vznikla v době velké kolonizace na půdě lesní). Osobní jméno Dobeš je počeštělý domácí tvar k latinskému Tobias.

A. Gregor

Místní název Loučky u Oder

Loučky, 2. pád do Louček, 6. p. v Loučkách, ves 3 km severozápadně od Oder na trati Suchdol-Budišov, se

uvádí poprvé v latinské listině z r. 1374 ve tvaru Lutzka. R. 1535 Jan Tomáš ze Zvole dovoluje Oderským čepovati pivo „v Loučce“, 1531 se připomínají lidé „z Lúčky“ a 1571 byla sepsána smlouva o robotě při dvoře „nově skúpeném Lúckém“ (V. Prasek, Historická topografie země Opavské, sv. I, Opava 1891, str. 182). R. 1571 je narovnání „strany spravení tej cesty ve vsi Lúčce“ (nezřetelná reprodukce tohoto privilegia u B. Fojtíka, Odry v minulosti a přítomnosti, 1948, str. 16). R. 1604 při dvoře louckém (Prasek, I. c., str. 31). 1608 Lautz (Státní archiv Opava, Hejtmanství opavsko-krnovské, mustruňk poddaných z r. 1608). V nejstarší oderské matrice je ves k r. 1613 zapsána ve tvaru Lau cz (fol. 18), jinak porůznu v témže prameni v l. 1611—1627, dále k letům 1636, 1683, 1707 a 1720—1724 v různých jiných pramenech ve tvaru Lautsch (A. Turek, Soupis urbářů Ostravského kraje, Opava 1954, str. 70—71, Rolleder, str. 239 a Stát. archiv Opava, Karolinský katastr, Opavské vévodství sv. XI, XX). — V Catalogu cleri k roku 1842, str. 142, 1854, str. 200 a u Wolného, Kirchliche Topographie, Olmützer Erzdiözese sv. III, str. 180 se používá české formy Laučka, v statistických lexikonech 1880 až 1930 a 1950—1960 Loučky, německy do r. 1945 Lautsch.

Místní jméno Lúčka, deminutivum k podstatnému jménu lúka, bylo původně jednotného čísla a prošlo časem dalšími hláskovými změnami: Laučka, Loučka. V druhé půli 19. stol. se užívá místo jednot. čísla Loučka plurálu Loučky. Stalo se tak asi vlivem místních jmen, které mají zhusta podobu podstatných jmen pomnožných (např. Klobouky, Nasavrky apod.). Domněnka Ferd. Liewera, Die Ortsnamen des Kuhländchens, str. 40, že tvar Lutzka k r. 1374 bylo by možno pokládati za

nomin. plur. lůčka, analogický ke tvarům luka v. louky k louka, dialekticky hora místo spisovně hory ap., je nepochybně toliko domněnka.

A. Gregor

Původ jména Tošovice

Tošovice, pomnožné, 2. pád do Tošovic, 6. p. v Tošovicích, přídavné jméno Tošovský, ves ležící 4 km severovýchodně od Oder, se připomíná v pramenech poprvé r. 1374 pod názvem Tassendorf, r. 1381 in Taschendorff (Ant. Rolleder, Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odrau, Steyer 1903, str. 45—46). V l. 1555 a 1583 v českých textech se zve Tošovice (Tossowicze — V. Prasek, Historická topografie země Opavské, rkp. ve Stát. archivu Opava, Hejtmanství opavsko-krnovské, mustruňk poddaných k r. 1608); 1568 Martin Graf, fojt tošovský (Stát. archiv Opava, R. S. IX, f. 27). V l. 1610, 1636, 1683, 1707 a 1720 až 1724 se vždy uvádí ve tvaru Taschendorff (titulní list nejstarší matriky oderské a porůznu též matrika ve Státním archivu Opava, A. Turek, Soupis urbářů Ostravského kraje v 15.—18. stol. Opava 1954, str. 71, Rolleder, cit. spis str. 239 a Karolinský katastr ve Stát. archivu v Opavě, Opavské vévodství, sv. X, XX). V 19. a 20. stol. v úředních pramenech vesměs Taschendorf. V Catalogu cleri k r. 1842, str. 142 čteme českou formu Tassovice, statistické lexikony z let 1880—1930 a z l. 1950—1960 používají názvu Tošovice.

Tento název je odvozen od osobního jména Toš, domáckého to tvaru k Tomáš. Srov. osadu Tošov v Čechách na západ od Opočna a obdobný název pro osadu poblíže Osoblahy.

A. Gregor

Oslavy

„Nový Jičín — 1969“

Novojičínský průmysl vstoupil letos do významného roku. Pět jeho závodů dosáhlo v roce 1969 významných jubilejí svého trvání, která oslavily jednak závodními oslavami a jednak společnou slavností novojičínského průmyslu ve dnech 21.6. až 6. 7. t. r. s názvem „Oslavy Nový Jičín 1969“.

Z jubilejních závodů je to na prvním místě n. p. **Tonak**, který dosáhl 170 let svého trvání. Za ním jdou závody **Moravských tiskař. závodů** — 120 let, **Severomoravských plynáren**, n. p. závod v Novém Jičíně a **Pivovar Bocheta** se stoletým trváním. N. p. **Autopal** dosáhl letos 90 roků a konečně **Agroma**, podnik místního hospodářství, oslavil 20 roků své existence.

TONAK, n. p. opírá se o starobylou tradici cechovní výroby klobouků. Svůj počátek odvozuje od řemeslné dílny rodiny **Hückelovy** (původem z Fulneku), založené v roce 1799 na Dolní bráně. V polovině 19. století majitel závodu **Jan Hückel** zavedl již strojovou výrobu a v roce 1867 postavil za městem „Na rybníčku“ první tovární objekt, který se stal základem dnešního závodu. V roce 1868 podnik se změnil na společnost **J. Hückel a synové**. Prosperita kloboučnické výroby v Novém Jičíně byla popudem k založení dalších továren, z nichž továrna na klobouky **Antonína Peschla** byla postavena v l. 1869—70 v Šenově a závod **bratří Böhmu** vyrstl po r. 1905 při státní silnici do Příbora. V prvé čtvrtině přítomného století Nový Jičín se stal centrem kloboučnické výroby nejen v bývalém Rakousku, ale také v Československé republice. — Po osvobození všechny tři závody pracovaly nejprve pod národní správou a po znárodnění byly sloučeny v jeden podnik pod ná-

zvem **TONAK**. Současně byly k němu připojeny kloboučnické závody ve Valašském Meziříčí a 17 dalších menších závodů. Objem výroby rostl každým rokem, zakázek přibývalo a závod rozšiřoval svůj export do různých států Evropy i v zámoří. V přítomné době vyvází Tonak, n. p., své výrobky do více než padesáti států ve všech světadílech. V r. 1955 byl závodu udělen čestný titul „Vzorný exportní podnik“ a několikrát byl vyznamenán Rudým praporem.

Moravské tiskařské závody, oslavily letos 120 let tiskařských závodů v Novém Jičíně.

Moravské tiskařské závody, provoz 27 v Novém Jičíně, naplňují letos 120 let tiskařské tradice v Novém Jičíně. První tiskárna vznikla tu v roce 1849, na kterou získal koncesi vzdělaný obchodník **Jan Nepomuk Enders**, rodák z Uherského Hradiště. Tiskařskou provozovnu otevřel ve dvojdому na Horní Bráně (nyní restaurace Národní dům). Endersova tiskárna získala brzy popularitu a sloužila dobře potřebám obyvatelstva okresního města i okolí. Po Endersově smrti v roce 1877 vedl tiskárnu **Alois Schleif**. Později přešla tiskárna do vlastnictví **Augusta Hosche**, pod jehož jménem byla tiskárna vedena až do osvobození.

Českou tiskárnu založil v roce 1870 **J. Baron**, která prodělala pestré osudy až do začátku přítomného století. Poslední majitelka **Vyhnálková** prodala ji v roce 1909 dvěma snaživým nadšencům **Karlu Krylovi** a **Ferdinandu Scottimu**, kteří založili tradici novojičínských krásných bibliofilských tisků. Svoji činnost rozvinula tiskárna **Kryl** a **Scotti** zejména v období mezi světovými válkami, kdy vytiskla převážnou většinu našich bibliofilů z té doby, a to nejen pro bibliofilské vydavatele, ale i pro veliké pražské nakladatelské podniky (**Aventinum**, **Odeon**, **Kuncíř**, **Bradáč**, **Atlantis** a j.).

V polovině třicátých let odešel z podniku **Ferdinand Scotti** a do mnichovského diktátu vedl podnik sám **Ka-**

rel Kryl. V důsledku okupace převedl jej na jaře 1939 do Kroměříže.

Po osvobození byla Hoschova tiskárna uvedena pod národní správu, jakož i tiskárna **Heinemanna**, která zde vznikla v době okupace.

Znárodnění polygrafie v roce 1949 otevřelo nové perspektivy novojičínskému tiskařskému závodu. Původní podnik **Moravskoslezské tiskárny** byl několikrát organizován, až v roce 1958 došlo k vytvoření nynějšího podniku **Moravské tiskařské závody**, který dobře navazuje na starou tradici dobré tiskařské výroby a pěkných novojičínských tisků.

PLYNÁRNA, závod Severomoravských plynáren, n. p. v Novém Jičíně vznikl před sto lety. Tehdy v roce 1869 vybudoval v Novém Jičíně podnikatel **Heinze** první plynárnu, kterou vedl jako soukromý podnik jedenadvacet roků: Jeho zásluhou bylo odstraněno nevyhovující osvětlení ulic petrolejovými lampami, které byly nahrazeny plynovými. V roce 1892 odkoupilo plynárnu od **Heinze** město Nový Jičín. Správa města podnik rozšířila a vybudovala při něm potřebná zařízení s plynojemem. Plynárna zůstala ve správě města až do padesátých let přítomného století, kdy při reorganizaci hospodářství národních výborů byla městu odňata a byla začleněna do národního podniku. Brzy potom byla zapojena na plynové potrubí z Ostravy, při čemž vlastní výroba plynu byla zastavena. Nepotřebné plynárenské zařízení i s plynojemem na ulici **Nikose Belojanise** bylo v r. 1967 odstraněno.

PIVOVAR BOCHETA byl založen na katastru sousední obce **Loučky** v roce 1869. Po řadu let byla jeho majitelem firma **Kudielka** a **Rosmanith**, která zásobovala pivem nejen Nový Jičín, ale dodávala je i mimo okres. Závod neprošel až do osvobození žádnými organizačními změnami, zvyšoval

jen svoji výrobní kapacitu, která se řídila všeobecnými hospodářskými poměry. Po osvobození byl pivovar Boche-
ta uveden pod národní správou a v druhé polovině padesátých let byl začle-
něn do národního podniku nyní zv. Severomoravské pivovary.

AUTOPAL, n. p. oslaví letos devadesát let svého trvání. Svůj vznik od-
vazuje od malého klempířského závodu, který založil 4. října 1879 Josef Rot-
ter, rodák z Pulkavy v Dolním Ra-
kousku. Závod se specializoval na vý-
robu svítilen a rozrostl se záhy v to-
várnou. J. Rotter zakoupil v roce 1884
v Šenově pozemky a v roce 1892 po-
stavil si na nich továrnu. Podnik vyrá-
běl svíčkové, petrolejové, později svíti-
plynové a acetylenové svítilny pro ko-
čáry i motorová vozidla a později pro
lokomotivy. Lamy Rottrovy výroby byly
zavedeny na železnicích celého Ra-
kouska. Po vzniku ČSR závod změnil
výrobní náplň, orientoval se nyní na
světelnou výstroj pro auta, ale pokles
zakázek nutil majitele podniku, který
vedl nyní již Rudolf Rotter, hle-
dat jinou výrobní náplň. Ve dvacátých
letech rozšířil proto výrobu na hliníkové
zboží, zejména kuchyňské nádobí, kte-
rou provozoval společně s podnikatelem
Hankem. V době okupace byly zde
vyráběny kryty pro letecké motory,
chladiče pro tanky a součástky pro ra-
kety V-1, V-2. Po osvobození ujala se
vedení podniku národní správa, kterou
byl závod řízen až do r. 1947. V témže
roce byl podnik začleněn do svazu Čsl.
automobilových a leteckých závodů a
pak v roce 1948 do n. p. PAL v Praze.
V tomto podniku zůstal do konce roku
1949. Od 1. ledna 1950 byl z n. p. PAL
vyčleněn a byl organizován jako samo-
statný podnik v Novém Jičíně s názvem
AUTOPAL, n. p., k němuž byl při-
členěn 1. 10. 1950 závod v Hluku na

okrese Uherské Hradiště. Od 1. ledna
1966 byly k podniku připojeny závody
Chirana a Adast ve Vyškově. Tím
nabyl podnik dnešní podoby a jeho
výrobní program tvoří sortiment na 360
výrobků oborů pneuprvků a zařízení, vě-
deckých a laboratorních přístrojů, pří-
strojů pro automatickou regulaci, pří-
slušenství motorových vozidel (světlo-
mety, směrovky, chladiče apod.), pístové
motory a speciální techniky.

AGROMA, podnik místního prů-
myslu, prošel za dvacet let trvání složi-
tým vývojem. Koncem roku 1948 byl za-
ložen Hospodářský komunál-
ní podnik Nového Jičína, který za-
hájil provoz v roce 1949. V něm byly
sdruženy všechny socialisované živnosti
ve městě bez rozlišení výroby a služeb,
i podniky restaurační. Na podzim roku
1950 vznikl Okresní komunální
podnik, do něhož byly začleněny
socialisované živnosti z menších obcí.
Roztříštěnost komunálního podnikání
vynutila si jistou centralizaci, tak do-
chází na začátku roku 1951 k podstat-
né reorganizaci KP, při níž jsou vytvo-
řeny tři **Oblastní KP** pro jednotlivé
části okresu se sídly v Příboře, Novém
Jičíně a na Starém Jičíně. Pro Agromu
má význam **Oblastní komunální**
podnik v Novém Jičíně. Také
v oblastních KP zůstávaly vedle výro-
bních sektorů také provozovny služeb a
restaurací. Konečná reorganizace KP
byla provedena k 1. 7. 1953, a ta od-
dělila služby od výroby a vytvořila
**Okresní průmyslový kombi-
nát**, ve kterém soustředila všechny
výrobní sektory místního průmyslu
všech tří oblastních KP. Koncem roku
1956 Okresní průmyslový kombinát slu-
čoval různé obory jako kovovýrobu,
výrobu stavebních hmot, dřevovýrobu a
výrobu kožedělnou, gumárenskou i po-
travinářskou s počtem 74 středisek, z

nichž jen 34 bylo v Novém Jičíně. Ob-
sahem výroby byla sériová výroba i vý-
roba na zakázku, zemědělské stroje a
nářadí. Z významnějších výrobků byly
to navijáky a čpavkovače, zv. později
AMIN (v r. 1955 jich bylo zhotoveno
11, v roce 1956 již 200 kusů). V průběhu
dalších let byly prováděny opět různé
delimitace a do roku 1959 byla stano-
vena specializace podniku na obor
KOVO ve směru k výrobě strojů a zaří-
zení pro zemědělství. V té době převzal
OPK také název AGROMA. Mezi ulici

Nikose Belojanise a potokem Jičinou
vybudoval si podnik správní stře-
disko s kancelářskými místnostmi i s
klubovnou na ulici Dolnobranské. Stísně-
né poměry donutily podnik k výstavbě.
Agroma převzala pak rozestavěnou halu
v Šenově a vybudovala si zde nové
středisko, které bylo dokončeno v roce
1967. Podnik obdržel několik okresních
i krajských vyznamenání za své výrobky,
které získaly uznání i v zahraničí.

M. Baláš

Kronika

Alois Zbavítel osmdesátníkem: Na
slavnostním matiné dne 18. června 1969,
konaném v Kulturním domě ve Fren-
štátě p. R., bylo vzpomenuo osmdesá-
tých narozenin významného kulturního
a školského pracovníka, frenštátského
rodáka Aloise Zbavitele.

Za šedesát let svého veřejného
působení naplnil Alois Zbavítel vrcho-
vatě své poslání jako vychovatel,
vzdělávatel i veřejný pracovník na mno-
ha úsecích kulturní činnosti. Jeho dílo
je rozsáhlé a mnohostranné, je to ne-
ocenitelná a záslužná práce, v níž pro-
kázal svoji píli, houževnatost i organi-
zační schopnosti, nejen jako pedagog
a školský organizátor v rodném kraji a
po převratu v roce 1918 na Slovensku
v Modre, Košicích a Spišské Nové Vsi
a opět doma ve Valašském Meziříčí, ale
i jako neúnavný spolkový pracovník
v Sokole, v Pohorské jednotě Radhošť,
ve Valašské družině a řadě jiných spol-
ků. Všude, kde působil, uplatnil se jako
na slovo vzatý řečník; jeho přednášek,
které proslovl při různých příležitostech,
se počítá do tisíců a mnohé z nich

byly vlastně samostatnými, odborně
dobře fundovanými studii. Uplatnil
se také vydatně jako kronikář a hlavně
jako muzejní pracovník, který si získal
značné zásluhy o reorganizaci sbírek
městského muzea ve Frenštátě p. R. a
při seznamování s nimi v dobře vede-
ném čtvrtletníku „Hlasy muzea ve Fren-
štátě p. R.“

Alois Zbavítel vykonal také zásluž-
nou a hodnotnou práci jako neúnavný
publicista a vlastivědný spisovatel. Jeho
literární činnost je nesmírná, přesahuje
téměř dva tisíce článků, statí, studií,
fejtonů a kulturně výchovných črt, kte-
ré jsou rozsety po různých českých
i slovenských časopisech a novinách.
Není jednoho krajového časopisu na
východní Moravě, do kterého by nepři-
spíval. Jeho publicistickou a literární
zásluhou je skutečnost, že zpracoval
řadu monografií o významných osob-
nostech kulturního i veřejného života na
Frenštátsku, uveřejněných knižně i ča-
sopisecky. Z nich nutno zvlášť připo-
menout monografie o Janu Blokové,
Janu Bartošovi, Jiřím Felixovi, Albinu

Poláškoví, Břetislavu Bartošovi a Bohumíru Fialkovi.

Jako nadšený propagátor Kálalových myšlenek pravdy, krásy a bratrské jednoty našich národů vedl všechny, které učil a vychovával k humanitě, k uvědomělé lásce bližního k bližnímu a k socialistickému nazírání a zaměření dnešního člověka. Tím vším si zajistil trvalý pomník na poli kulturně vzdělávací činnosti.

Na matiné k výročí osmdesátých narozenin Aloise Zbavitele přišla početná obec jeho přátel a známých nejen z Frenštátska a z novojičínského okresu, ale i z širšího okolí a zvláště ze slovenských měst, kde Alois Zbavitel působil, aby mu popřála a projevila uznání za jeho obětavou práci. Do dalších let přejeme Aloisu Zbavitelovi hodně zdraví a duševní pohody. Dr. M. B.

Čestné občanství města Nového Jičína **předsedovi federální vlády ing. Černíkovi a předsedovi ÚV Národní fronty Evženu Erbanovi:** Na slavnostním zasedání MěstNV v Novém Jičíně, které se sešlo 21. června 1969 v sále Stálé divadelní scény v Novém Jičíně, bylo uděleno čestné občanství města Nového Jičína předním představitelům našeho politického života, předsedovi federální vlády ČSSR Ing. Oldřichu Černíkovi a předsedovi ústředního výboru Národní fronty Evženu Erbanovi. Oba představitelé zúčastnili se pak zahájení slavnosti novojičínského průmyslu pod názvem „Nový Jičín 1969“ a otevření výstavy jubilujících podniků v sálech muzea Okresního vlastivědného ústavu v Žerotínském zámku v Novém Jičíně i slavnostní besedy s představiteli města a okresu a s kulturními pracovníky v sále kavárny Praha.

Ceny města Nového Jičína: MěstNV v Novém Jičíně udělil dne 21. června

ceny města Nového Jičína autorům, jejichž díla vyšla vítězně z umělecké soutěže, kterou vypsal rada MěstNV u příležitosti oslav „Nový Jičín 1969“.

V oboru literatury: 1. cena nebyla udělena, 2. cenu obdrželi autoři dr. Dobroslav Líbal a ak. architekt Lubomír Reml za práci „Nový Jičín, architektonicko-historický vývoj města v Moravské bráně“. Dvě 3. ceny byly uděleny Květoslavu Kadlčíkovi za dílo „Vznik ČSR v roce 1918 a odpor německého obyvatelstva proti jeho začlenění do československého státu a prof. Václavu Ptáčkovi za práci „Hudební život v Novém Jičíně, tradice a současnost“.

V hudebním oboru: 1. cena nebyla udělena; 2. cenu získal docent Antonín Tučapský za skladbu „Zpívánky“; Dvě třetí ceny obdrželi Ervín Bártek za skladbu „Psáno v kameni“ a prof. Václav Ptáček za skladbu „Sviť, sluníčko, sviť“; kromě toho oběma posledním bylo uděleno také čestné uznání za skladbu „Novojičínská suite“.

V oboru výtvarném: 1. cena nebyla udělena. 2. cenu získal akad. sochař Karel Vašut za medailéřskou tvorbu a návrh Památníku vítězství, dále získal druhou cenu také akad. malíř Ladislav Jalůvka za soubor obrazů z Nového Jičína; 3. cenu obdržel Ladislav Geist za barevný film o Novém Jičíně.

V oboru urbanistiky a architektury: 1. cenu získal ing. architekt Stanislav Žalud za dílo „Tvorba životního prostředí — Nový Jičín“. Druhou cenu obdrželi ing. architekt Jaroslav Nováček a ing. architekt Zdeněk Cufal za práci „Krytá sportovní hala a bazén v Novém Jičíně“; 3. cenu získali ing. Ivan Kňourek a ing. Jiří Lebeda za „Souhrn zásad dopravního řešení SÚPP Nový Jičín“; další 3. cena byla přiznána akad. architektu ing. Petru Krejčímu a ing.

architektu Václavu Filsakovi za projekt „Družstevní dům služeb v Novém Jičíně“.

Výsledky umělecké soutěže o „Ceny města Nového Jičína“ možno hodnotit jako velmi úspěšné a ohodnocená díla, posouzená kriticky porotami odborníků, si jistě tato uznání zasloužila.

Symposium k městským památkovým rezervacím Nový Jičín a Štramberk: Ve dnech 25. až 28. června 1969 se konalo v Novém Jičíně a na Štramberku „Symposium k městským památkovým rezervacím Nový Jičín a Štramberk“ za účasti předních pracovníků na úseku památkové péče a ochrany přírody. Přednášková část symposia se uskutečnila v nově upraveném Rytiřském sále Žerotínského zámku v Novém Jičíně. Při ní přednesli zásadní referáty o městské památkové rezervaci, jejím průzkumu, asanaci a rekonstrukci historického jádra a realizaci památkových úprav s. Dr. Jaroslav Wagner, Dr. Dobroslav Líbal a akad. architekt Lubomír Reml ze SÚPPOP a SÚRPMO, a náměstek předsedy ONV s. Jan Reich.

K městské památkové rezervaci Štramberk, k její ochraně, k přírodnímu prostředí a k archeologické rezervaci promluvíli Dr. Milada Nováková ze SÚPPOP, Dr. Valentin Pospíšil, Csc z botanického ústavu Moravského muzea v Brně a prom. hist. Emanuel Grepl. Závažnými referáty přispěli k náplni symposia také doc. dr. Ludvík Kunz, Csc z Etnografického ústavu Moravského muzea, akad. architekt Bohuslav Kiehr z KSPPOP v Ostravě a prom. biol. Václav Görlich. V diskusi vystoupili také zahraniční účastníci symposia ze Švýcarska a z NDR. Přednášková část byla doplněna prohlídkami obou městských památkových rezervací a návštěvou památníků J. A. Komenského ve

Fulneku, J. G. Mendla v Hynčicích a Františka Palackého v Hodslavicích.

Výstava Albína Poláška: Ve výstavních síních Domu kultury ve Frenštátě p. R. byla 13. července 1969 otevřena výstava významného sochaře, frenštátského rodáka Albína Poláška k jeho nedožitým devadesátinám. Na ni byla veřejnosti zpřístupněna podstatná část díla tohoto umělce, jeho plastiky, kresby, náčrtky a studie a bohatý dokumentační materiál k mistrovu životu a jeho umělecké tvorbě. Vernisáže se zúčastnila také paní Emilie Polášková z Winter Parku v USA, posledního sídla Albína Poláška. Osvětová beseda s Klubem pracujících uspořádala pak 17. července v přednáškovém sále DK „Vzpomínkový večer Albína Poláška“ za účasti mnoha kulturních pracovníků a obdivovatelů mistrova díla.

Marie Parmová-Knězková vystavovala: U příležitosti osmdesátých naroz. malířky Marie Parmové-Knězkové, kterých se umělkyně dožila 4. září 1969, uspořádala OVÚ v Novém Jičíně ve dnech 7. září až 31. října 1969 v sále muzea ve Frenštátě p. R. výstavu jejich obrazů, kreseb, portrétů a studií. M. Parmová-Knězková vzdělávala se výtvarně nejprve v soukromé škole malíře Engelmüllera, pak u Břetislava Bartoše a později u profesorů Loukoty a Obrovského na Akademii výtvarných umění v Praze. Po studijních cestách do Paříže a Normandie vrátila se do rodného kraje, který výstižně zpodobnila na mnoha kresbách a olejích. Malovala také portréty a krojové studie, z nichž je část uložena ve sbírkách frenštátského muzea. Podstatnou část jejího díla presentovala veřejnost uvedená výstava.

MUDr. Gustav Chladil šedesátiletý: Dne 9. 10. 1969 dožil se šedesáti let

primář interního oddělení nemocnice v Novém Jičíně MUDr. Gustav Chladil. Veřejnost zná primáře Dr. Chladila jako obětavého, usměvavého lékaře, plného životního optimismu a především jako na slovo vzatého odborníka. Zná ho už od roku 1946, kdy přišel do Nového Jičína jako specialista na vnitřní choroby, a ví také, jakou zásluhu má o postavení a vybavení nového pavilónu interního oddělení při zdejší nemocnici. Méně však zná veřejnost jeho vědeckou práci, jeho studie z oboru interního lékařství, které uveřejnil v různých lékařských časopisech doma i v zahraničí. Primáři dr. Chladilovi přejeme, aby si uchoval ten svůj elán, svoji usměvavou náladu i svůj životní optimismus na dlouhá léta. M. B.

MUDr. Karel Pavlis se dožil padesáti let: Primář dětského oddělení zdejší nemocnice MUDr. Karel Pavlis vstoupil dne 9. 10. 1969 také mezi padesátníky. V Novém Jičíně nastoupil v roce 1948, kde se specializoval v oboru dětského lékařství; po desíti letech byl pak ustanoven primářem tohoto oboru. Kromě záslužné lékařské činnosti je Dr. Karel Pavlis znám také jako zanícený hudebník, violista někdejšího symfonického novojického orchestru a jako dlouholetý člen novojického smyčcového kvarteta. Rodák z Brna studoval lékařství i hudbu v rodišti. Hře na housle vzdělal ho jeho otec, hudebník z povolání, a poslal ho již v mladých dětských letech

do dětského pěveckého sboru v l. 1929 až 1933 při Státní opeře v Brně. Hudbě zůstal primář dr. Pavlis věren i při svém lékařském povolání a s uvedenými hudebními tělesy absolvoval množství koncertů doma i mimo okres. Spolupůsobil při založení dětského pěveckého sboru „Ondrášek“, jehož předsedou je od jeho vzniku v roce 1967. M. B.

Za Aloisem Holubem: Nedlouho po svých pětasedmdesátých narozeninách rozloučil se s námi spolkový pracovník a školní inspektor v. v. Alois Holub. Byl rodákem z Příboru a většinu své pedagogické i organizační činnosti zasvětil práci novojičínskému okresu. Za první světové války přešel dobrovolně do ruského zajetí a vrátil se pak do vlasti jako legionářský kapitán po známé anabasi do Vladivostoku a přes Kanadu. Učil pak v Novém Jičíně, po záboru Nového Jičína v důsledku mnichovského diktátu působil krátký čas ve Frenštátě p. R. Zde byl zatčen jako sokolský pracovník a byl potom vězněn téměř pět let v různých koncentračních táborech. Po osvobození pracoval jako okres. škol. inspektor a zasloužil se o organizaci obnovy českého školství na okrese. Zúčastňoval se nezištně a obětavě práce v různých organizacích a spolcích jako člen výboru. Zemřel po těžké chorobě a byl zpopelněn v Ostravě. Jeho přátelé, spolupracovníci i několik generací žáků budou na něho vzpomínat s láskou a vděčností.

Literatura

Čeněk Sovák: Z dějin klobouků

Tonak, n. p. v Novém Jičíně vydal ke svému stosedmdesátiletému jubileu vkusnou publikaci Čenka Sováka „Z dějin klobouků (69 stran, 12 str. ilustrací). Sovák sleduje v ní vývoj pokrývky hlavy od nejstarších dob, kdy „klobouk“ tvořil prostý kus kůže buď jako ozdoba anebo jako ochrana, přes antiku a středověk, kdy nabyla pokrývka hlavy přímo fantastických tvarů, až k poslední době samostatnou kapitolu věnuje dějinám klobouků v českých zemích a monografií uzavírá dějinami kloboučnické výroby v Novém Jičíně a vývojem národního podniku Tonak.

Monografie Čenka Sováka je napsána poutavě, lehkým a prostým slohem, ostatně je také určena především pracovníkům v kloboučnickém průmyslu, kteří rádi sáhnou po této knížce a pozorně se začtou do historického vývoje pokrývky hlavy. Autor jí záslužně doplňuje mezeru na úseku kulturní historie, který od Wintrových a Ziebertových dob je poněkud opomíjen. Sovákovu knížku doplnil četnými kresbami Alois Šimík, který navrhl také obálku a graficky ji upravil. Dr. M. B.

Dr. Sigmund Freud — památník Příbor

Pro návštěvníky Památníku Dr. Sigmunda Freuda v Příboře vydal Okresní vlastivědný ústav v Novém Jičíně k 30. výročí úmrtí zakladatele psychoanalýzy vkusnou a velmi názornou publikaci. Ten malý knižní bibelotek, složený z osmnácti volných listů, poučuje textem MUDr. a JUDr. Otakara Kučery, CSc. sice stručně, ale věcně o životě a díle světoznámého vědce, lékaře a psychologa profesora Dr. Sigmunda Freuda, který se narodil v Příboře 6. 5. 1856.

Spisek vhodně doplňuje osm dokumentárních reprodukcí z Freudova života. Dílko, které se jistě stane hledanou bibliografií mezi příznivci psychoanalýzy, upravil pečlivě a moderním způsobem akademický malíř Otakar Zelenka. — Současně s publikací vydal OVÚ také pěknou pohlednici „Příbor — město, kde se narodil Sigmund Freud“ se čtyřjazyčným textem (v češtině, angličtině, němčině a esperantu) a s celkovým pohledem na město, fotografií rodného domu S. Freuda a s vědcovým portrétem. Návštěvníci Freudova památníku v Příboře rádi přijmou pohlednici i zajímavý freudovský tisk. Dr. M. B.

Oderské Vrchy

Vlastivědný zpravodaj
Ročník I, Spálov 1968—1969

Tento časopis měl vycházet čtyřikrát ročně, vyšla však po celou dobu jeho trvání jen dvě dvojčísla v celkovém rozsahu 96 stran za redakce známých vlastivědných pracovníků ze Spálova Františka Šustka a Antonína Brňáka. Zpravodaj věnoval pozornost minulosti i přítomnosti hraniční oblasti nynějších okresů Nový Jičín, Opava a Přerov v Oderských vrších (Podšátsko, okolí Vítkova a Budišova, Spálov, Luboměř s Heltínovem a Odersko). Rovnoměrně se zabýval historií, dějinami výtvarného umění, etnografií, hospodářskými a přírodními poměry, socializací vesnice a všiml si veškeré literatury, která o zmíněné oblasti vyšla v posledních letech. Velmi mnoho zde bylo publikováno z písemných pramenů a z obrazového dokladového materiálu. Pro náš okres jsou nejvýznamnější statě Torzo jedné z nejstarších listin o Spálově. Hrobka pod kostelem ve Spálově, Volební program

Vilibalda Ševčíka z roku 1906 a K 50. výročí vzniku naší republiky na Spálovsku, vesměs z pera Fr. Šustka, dále článek 10 let JZD v Luboměři od Fr. Biskupa, kolektivní příspěvek o státní přírodní rezervaci v Jakubčovicích, poznámka Ant. Brňáka „Z dob selských bouří na Spálovsku“, která je výtahem z větší rukopisné autorovy práce, a konečně kauserie o starých zvycích a vyprávěních na Spálovsku od Rudolfa Míka. V článku J. Svátka Čeští kulturní pracovníci 19. století jako učitelé na piaristické škole ve Staré Vodě je zhodnocen význam neprávem zapomenutého Janáčkova strýce Celestina. Velmi cenné a zajímavé zprávy obsahuje i kronika za rok 1968. Je velká škoda, že pro vydavatelské těžkosti bylo vydávání zprávy zatím zastaveno. A.T.

Nový Jičín — plán města: Městská komise cestovního ruchu připravila ú-

hledný plán města s označením památných objektů a s jejich stručným popisem. Plánek je doplněn informacemi pro turisty a stručným přehledem turistických cest, vycházejících z Nového Jičína. Vydala jej rada MěstNV Nový Jičín, výtisk n. p. Inženýrská geodezie v Opavě jako propagační výtisk, který je zdarma.
- mab -

Dvě regionální publikace pro potřebu učitelů vlastivědy a dějepisu v okrese Nový Jičín připravil Květoslav Kadlčík. Jsou to publikace: „Vyučování vlastivědy ve 4. ročníku s přihlédnutím k regionálním prvkům v okrese Nový Jičín“ a „Mapky a diagramy v regionálním dějepisu v okrese Nový Jičín“. Obě brožury vydalo Okresní pedagogické středisko a Dům kultury a vzdělávání v Novém Jičíně. Publikace jsou návodem, jak uplatňovat regionální prvky při vyučování.

Vydává Vlastivědný ústav v Novém Jičíně

Redakční rada: Dr. Miloslav Baláš, Jaroslav Štindl, Ladislav Majkus,
Miloš Hubálek, Květoslav Kadlčík, Dr. Miroslav Kolář, Dr. Adolf Turek,
Josef Hanák, Jaroslav Kolátek

Ročník 1969, svazek 3

Tištěno v jubilejním roce 120. výročí založení tiskárny v Novém Jičíně

MTZ, provoz 27, Nový Jičín

Registrováno Sm KNV v Ostravě R M 37 ze dne 28. června 1967

Cena 5,— Kčs